

1948. szeptember 1-jén megszervezte a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) külföldi képviselőtételének végrehajtó bizottságát. Ebben rajta kívül részt vett Szélig Imre, Medey István, Dombay János, Andreánszky István és Kobele János. Az elnök Szélig, a főtitkár Bán lett. Bán tehát nem emigrációs pártot, hanem a hazai elnémított mozgalom külföldi képviselőtételét hozta létre.

Lépésével természetesen kihívta maga ellen Peyer és követői haragját, akik még nagyobb lendülettel folytatták a kongresszus szervezését és a tagtoborzást. Peyer még Szélig Imrét is felkereste, és igyekezett átcsábítani, ám eredménytelenül. Agitációjuk során utaltak befolyásos amerikai kapcsolataikra, s nem is alaptalanul. Az amerikaiak elvárásait Peyerhez Nagy Ferenc közvetítette, akivel Truman elnök két órán keresztül tárgyalt, vázolván az amerikai külpolitika magyar emigrációt illető elképzeléseit is. Az elnök elgondolásának lényege valamiféle „munkás–paraszt összefogás” volt, amelyet a Peyer–Nagy Ferenc-szövetség reprezentálhatott. A két politikus első személyes találkozására szeptember 6-án Zürichben került sor. Peyer „szigorú elvi” feltételeket szabott, többek között kevesellte a szociáldemokrata képviselők számát az MNB vezetésében, s a tervezett egy helyett legalább hármat kért. Nagy Ferenc biztos volt abban, hogy az „amerikai társaság” Peyer feltételeinek nagy részét elfogadja.

Peyer kezdeti ellenérzését elnyomta az, hogy az amerikai vezetés a magyar emigrációval folytatott politikájában őt tekintette a munkásság képviselőjének, s személyéhez mint a szociáldemokrata emigráció fejéhez ragaszkodott. Döntő volt az is, hogy az MNB-tagság utat nyitott számára az Egyesült Államokba. 1948 őszére létrejött az elvi megállapodás az emigráció polgári és munkás szárnya között, amelyet azonban még Peyer pártjának is szentesítenie kellett.

1948. október 9-én Párizsban – 46 magyar menekült, közöttük több MNB-tag részvételével – összeült a pártalakító kongresszus, amelyen kimondták a Magyar Szociáldemokrata Párt in exil (MSZDP in exil) létrejöttét. Vezetőséget választottak: a párt elnöke Peyer Károly, főtitkára Pisky-Schmidt Frigyes lett. Elfogadták a pártprogramot, amely hitet tett az általános szociáldemokrata elvek mellett, politikai célként pedig az ország felszabadítását tűzte ki. A kongresszus jóváhagyta az MNB-vel kötött megállapodást és a belépést. Az MSZDP-vel kibővült MNB VB-jének Peyer Károly is tagja lett. Ez a „házasság” a szociáldemokrata emigráció súlyos politikai problémájává és a szakadás állandósulásának egyik forrásává vált.

1948 végére a nem jelentős számú magyar szociáldemokrata emigráció kettévált; nemcsak politikailag, személyileg, hanem szervezetiileg is két részre szakadt. Peyer „MSZDP in exil”, Bán „Az MSZDP külföldi képviselőtetele” néven jegyezte pártját. Az addig sem túl békés viszony gyűlölködővé vált. Kiderült, hogy a két szervezetet és vezetőt súlyos elvi, politikai és személyi ellentétek választják el egymástól. A két vezető kétféle szociáldemokrata felfogást, politikát képvisel. A nemzetközi kötődés falat emelt közéjük.

A közel húsz évvel fiatalabb Bán nemcsak korban képviselt új nemzedéket, hanem felfogásban is. Mindkét vezető elutasította a bolsevizmust; abban egyetértettek, hogy az egyesülést kimondó XXXVI. SZDP-kongresszus törvénytelen, de több alapvető kérdésben ellentétes álláspontot foglaltak el. Bán és hívei nem ismerték el Peyer Károly vezető szerepét, arra hivatkozva, hogy kilépett az SZDP-ből, és egy polgári párthoz csatlakozott. Peyer viszont Bánt és híveit kriptokommunistáknak tartotta, akik kiszolgálták az MKP-t. Bánék Peyer menekülését „régibebek idő előtti emigrációjának” minősítették, míg nekik a párt megszűnése miatt kellett emigrálniuk.

Bán az emigráns párt kiemelt funkciójának azt tartotta, hogy biztosítsa a szociáldemokrácia jogfolytonosságát, védelmezze a szociáldemokrata értékeket, szellemet és programot, és úgy ítélte meg, hogy ezt az elvet Peyerék feladták, amikor az MNB-hez csatlakoztak. Bánék szerint a szociáldemokrácia függetlenségét az emigrációban is meg kell őrizni, politikai álláspontjukat nem oldhatják fel polgárokkal, jobboldali csoportokkal létrehozott közös szervezetekben.

Bán a Szocialista Internacionáléval, az angol Munkáspárttal és a svájci szociáldemokrata párttal működött együtt, azok támogatását élvezte, Peyer viszont az amerikaiakét. Bánék magukénak vallották az 1945–1948 között, közreműködésükkel Magyarországon véghezvitt politikai, társadalmi, gazdasági változásokat. Meg kell világosan mondani, „hogy a három év történetéből mit nem helyeslünk és mit fogadunk el, ami nem személyi, hanem gazdasági és politikai kérdés. Ott-honi követőink kétségtelenül szocializmust akarnak.” Peyerék 1945–1946 fordulójáig, a köztársaság kikiáltásáig mentek volna vissza, elismerve a földreformot és bizonyos államosításokat is. Bán szerint nekik vannak mély gyökereik a hazai mozgalomban, míg Peyer és szövetségesei „lényegében csak önmagukat képviselik”, hazájukban talajtalanok. Egyértelművé vált, hogy az áhított „egységes párt” létrehozása súlyos politikai, személyi akadályokba ütközik, pedig a nemzetközi szervezetek is érdekeltek voltak abban, hogy egységes magyar emigráns párt alakuljon.

Az októberi kongresszus után fellángolt a viszály a két szervezet között. Peyer, október 17-én pártja nevében, röpiratot bocsátott ki Bánék ellen, amelyben „leleplezte” a „kriptokommunisták bűneit”, kommunistabarát múltjukat, és szemükre vetette, hogy kisajátították az emigránsok segélyezését. Peyer most már a svájci vezetők ellen is fellépett. Bánék durva válasza nem késett; ők is igyekeztek leszorítani az ellenfelet az emigrációs politikai pályáról.

A COMISCO nem nézte jó szemmel a szociáldemokrata emigránsok, köztük a magyarok marakodását. Az 1948. december 2-i clactoni ülésén hozott határozatában megegyezést sürgetett. A szocialista központ érélyes felszólítására 1949. május elején a két szervezet vezetői többször tárgyaltak, s végül Bán, Szélig és Peyer aláírt május 10-én egy megállapodást. A jegyzőkönyvet a Peyer-féle párt vezetői

sége május 13-i ülésén elutasította. Peyer és hívei nem akartak Bánnal megállapodni, egyesülni, és hátat fordítani az MNB-nek. Peyer ezután egy találkozón közölte Széliggel, hogy a megállapodás legnagyobb akadálya Bán Antal.

A COMISCO-nak nem sikerült ugyan kierőszakolni az egységet, de a megállapodás hírére Bán pártját ismerte el tagjának. Ezen akkor sem változtatott, amikor megtudta: Peyer visszavonta aláírását. A magyar szociáldemokrata emigráció hivatalos képviselője az SZI-ben a Bán vezette MSZDP lett. 1949 júliusában Bán és Szélig Londonba tette át a székhelyét, Peyer pedig 1949. augusztus végétől az USA-ból, New Yorkból irányította pártját.

A két szervezet viszonya nem javult. Igyekeztek gyengíteni egymást, különösen Peyer szerette volna átcsábítani az ismertebb, választott vezetőket, képviselőket. Ez esetenként sikerült neki: hozzá pártolt át Medey István, Dombay János, Kobele József és még néhányan. Többen az Európában működő vezetők közül viszont leszakadtak Peyer oldaláról (Erőss Ferenc, Baranyai Tibor, Gergelyfy Sándor és mások). A kiélezett vita rontotta a magyarok pozícióit a nemzetközi szocialista közösségben. Böhm Vilmos és mások azonban azt is látták, hogy az emigráció zavarai nagyrészt a rendkívül megromlott, ellenséges nemzetközi helyzetből táplálkoznak. A nagyhatalmak éleződő konfrontációja aggasztotta Bánt, Böhmöt és híveiket, Peyert és társait viszont reményekkel töltötte el. Peyer mindent egy lapra tett fel, és megszállottan hitte: a „felszabadítás stratégiája” hamarosan sikerhez vezet, mert a harmadik világháború, a Szovjetunió elleni pusztító atomtámadás elkerülhetetlen. Szánakozva tekintett a Bán-féle párt európai angol orientációjára és békefelfogására, arra, hogy Bánékat félelemmel töltötte el Magyarország fegyveres „felszabadításának” lehetősége és perspektívája.

A meddő frakcióharcok, az ellenségeskedések rontották a befogadó országok szociáldemokrata pártjainak segélyezési készségét, az anyagi nehézségek viszont akadályozták az emigránsmunkát. Többen megállapították 1956-ban: a szociáldemokraták „eddiggi tevékenysége igen csekélynek mondható”.

A kettészakadás után legfőbb feladatnak a párttá szerveződést tekintették. Többé-kevésbé stabilizálták a taglétszámot; kialakították a szervezeti hálózatot és felépítést, a működés feltételeit. A különböző földrészekben és országokban, ezeken belül városokban letelepedett nagyobb számú közösségek pártcsoportot alkottak, amelyek élére vezetőket neveztek ki vagy választottak. Az első számú vezetők az ő segítségükkel tartották a kapcsolatot a tagokkal.

A szervezet összefogását, a munka egységesítését szolgálták a bizonyos időközökben összeállított és a csoportoknak, vezetőségi tagoknak szétküldött gépelt, sokszorosított „szigorúan bizalmas” belső tájékoztatók. Ezekben röviden beszámoltak a munkáról, a be- és kilépésekről, kizárásokról, a vezetőség összetételében bekövetkezett változásokról, a mozgalom előtt álló feladatokról stb. A tájékoztatókkal nemcsak informálták, hanem irányították is tagjaikat. A New York-i központtal

működő Peyer-párt főtíkára, Pisky-Schmidt Frigyes gyakrabban élt ezzel a lehetőséggel, mert az európai utazgatásokra nem volt anyagi fedezet.

Bán szervezetének vezetősége is rendszeresített belső, bizalmas tájékoztatókat, bár nem olyan terjedelmeseket, mint Peyerék, mert Londonból, Zürichből könnyebben szervezhettek találkozásokat csoportjaikkal. Emellett kiadták a néhány oldalas, gépelt, informatív „újságot”, a *Pártszervezetet*, amelyben kizárólag mozgalmi döntéseket ismertettek. Az első számban pl. közölték az 1950 márciusában megtartott konferencia határozatait.

Mindkét párt igyekezett lapokat is megjelentetni. A Bán-csoport havonta adta ki Párizsban, stenciles eljárással sokszorosítva a *Szociáldemokrata Népszavát*, Bártfai Károly főszerkesztésével. Az újságba rendszeresen írt Bán, Szélig, Presser István (Europaicus néven), dr. Juhász Kálmán. Közölték az európai szociáldemokrata korifeusok beszédeinek kivonatos szövegét és különböző felhívásaikat. 1949 elejétől ugyancsak Párizsban jelent meg havonta a *Szabad Világ*, „a Magyar Szociáldemokrata Párt központi lapja”, Peyer Károlyék orgánuma. A pártlapok anyagi fedezete még a szerény formájú előállításához is gyakran hiányzott, így a *Szabad Világ* kiadása 1952-ben hosszabb ideig szünetelt.

A pártok igyekeztek kiépíteni olyan hagyományos tömegszervezeteket, melyekhez hasonlók egykor az óhazában is működtek. Peyer az októberi kongresszuson bejelentette a SZIM létrejöttét, amelyet Erőss Ferenc vezetett, és igyekeztek a nőmozgalmat is megindítani. Emellett Peyer létrehozta a mintegy félszáz tagot tömörítő Szabad Magyar Szakszervezetet (SZMSZ-t), élén a Szakszervezeti Tanáccsal, amelynek elnöke lett. Az SZMSZ felvette a kapcsolatot a nyugat-európai szakszervezetek vezetőivel és nemzetközi központjaival, csatlakozott a Szabad Szakszervezetek Világszövetségének emigráns tagozatához. Peyer New Yorkból irányította pártját, de Párizsban működött európai titkársága, amelynek befolyása fokozatosan csökkent a kontinensen.

Az Egyesült Államokba költözött magyar szociáldemokrácia nem tudott a várokozásoknak megfelelően kibontakozni, mert hiányoztak ehhez a társadalmi feltételek. Peyer nagy reményekkel érkezett az USA-ba, s az SZMSZ elnökeként is fontos feladatokat szánt magának. Kiemelten kívánt foglalkozni a menekültügyi, kívándorlási és speciális szociáldemokrata feladatokkal, ám ezekből semmit sem valósíthatott meg, így hamarosan csalódnia kellett. Kiderült, hogy szociáldemokrata tevékenységet nem végezhet, pártjának működési terepe leszűkült, a munka egy idő után visszaesett. Csak 1955-ben kezdett újra feléledni, aktivizálódni.

Peyer munkásságának súlypontja az MNB-be tevődött át. Itt az MSZDP részvétele azt célozta, hogy megakadályozzák a testület teljes jobbratolódását, viszszaanyarodását a „rég” világhoz, a horthysta korszakhoz. 1950. február 20-áig az MNB VB-ben Peyer egy személyben képviselte a „magyar munkásságot”. Ekkor – mindenekelőtt Peyerék többszöri követelésére – a három alelnök közül az egyik-

nek elfogadták a szociáldemokrata Dombay Jánost. A héttagú végrehajtó bizottságban továbbra is egyedül Peyer Károly kapott helyet, de ő lett az elnöke az ipari és munkaügyi bizottságnak és az igazoló- és összeférhetetlenségi bizottságnak is. A zömében konzervatív politikusokból álló MNB-ben Peyer nem jól érezte magát, a neki nem tetsző politizálás ellen többször felemelte szavát. 1950 végén pedig átmenetileg felfüggesztette tagságát az MNB VB-ben és bizottságaiban.

A Bán-párt aktívan dolgozott Londonban. Bán innen Szélig Imrével, Zürichből Presser Istvánnal együtt irányította a munkát, a csoportmegbízottakon keresztül. Bánék is fontosnak tartották a pártszervezetek kiépítését, továbbfejlesztését, szervezettebb erővé kovácsolását. Emellett megindították az ifjúsági és a szakszervezeti munkát. A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalmat (a SZIM-et) csak 1950 márciusában alakították meg, bár Bán már 1948 elején örömmel nyugtázta, hogy Bécsbe „a komplett SZIM-gárda” is kijutott. A SZIM szervezője és vezetője a Kanadából közben Stockholmba visszatelepült Bölcsföldi Andor lett. Az általa irányított három tagú szerkesztőbizottság 1950 januárjától Stockholmba adta ki havonta a *Fiatalok* című lapot.

Mindkét párt feladatának tekintette a hazai események követését, bírálatát, továbbá velük kapcsolatosan akciók szervezését. Különösen a Bán-csoport foglalkozott sokat a Magyarországon történekekkel. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokról Böhm Vilmos pl. megállapította: „a kommunisták a politikai élet területről minden ellenzékét kiirtottak”. Mélységes aggodalmat váltott ki a röviddel ezután „feltárt” Rajk-féle „összeesküvés”, amelyet Bán „boszorkányper”-nek minősített.

A legnagyobb visszhangot és felháborodást azonban a szociáldemokraták tömeges letartóztatása váltotta ki körükben. Bánékat megrendítették a bebörtönzések, különösen Kéthly Anna, Ries István lefogása. A szociáldemokrata emigránsok többsége elítélte Rákosiék megtorló intézkedéseit. A vezetők a nemzetközi szocialista fórumokon szót emeltek kiszabadításuk érdekében, és azt akarták, hogy az SZI határozottan álljon ki mellettük. Az 1950. június elején Koppenhágában lezajlott nemzetközi szocialista konferencián *A vasfüggöny mögötti koncentrációs táborok, a kényszermunka és az emberi jogok elkobzása* témával foglalkozó szekció vitájában Bán előterjesztette a Budapesten 1948 tavaszán ártatlanul életfogytiglani fegyházra ítélt Kelemen Gyula ügyét. Közölte: Kelemen „élete komoly veszedelemben forog”, s kérte a COMISCO közbenjárását kiszabadítása érdekében.

1950 második felétől mozgalom indult Kéthly Anna kiszabadításáért. Az első felhívás 1950 közepén látott napvilágot. „*Mentsük meg Kéthly Annát! Fájdalmas kiáltás egy börtönben lévő asszonyért!*” címmel írt cikkében Baranyai Tibor követelte: küzdjenek Kéthly Anna megmentéséért. Az ügynek sikerült megnyerni az angol Munkáspártot, amelynek nevében Morgan Phillips Rákosihoz intézett levelében követelte Kéthly kiszabadítását. A SZIM 1951. júliusi ülésén indították meg a men-

tési akciót. Az SZI több tagpártját sikerült mozgósítani, fórumain szót emeltek Kéthly és a bebörtönzöttek érdekében; a nagyobb pártcsoportok utcai felvonulásokat és tiltakozó akciókat szerveztek a magyar követségek előtt. A Bán-pártnak ez volt a leghangosabb, legnagyobb tömegeket megmozgató politikai megmozdulása. A Peyer-csoport vezetői lapjukban emeltek szót az ÁVH politikája, a szociáldemokraták letartóztatása ellen.

A Bán-csoport párttá szerveződésének folyamata 1950-ben zárult le. Létrejött a nemzeti megbízottak hálózata, helyi csoportok alakultak, körvonalazódtak a lehetőségek és a tevékenységi körök, stabilizálódott a csoportok létszáma, formálódtak a nemzetközi kapcsolatok, létrejöttek a mozgalom és a pártokhoz kötődő egyéb szervezetek: az ifjúsági, a női, a szakszervezeti és a segélyszervezetek, megindították a pártlapokat, rendszeresítették különböző belső bizalmas információs kiadványokat, beindították a propagandamunkát. Peyer helyét az SZI mellett működő Közép- és Kelet-európai Unióban is Bán Antal foglalta el.

A Bán-párt Stockholmban, 1950. március 12–13-án, megtartotta első értekezletét, amelynek központi politikai célkitűzése az országban uralkodó Rákosi-féle diktatúra elleni harc volt. Az értekezleten beszámoltak az elvégzett munkáról; kiemelten a *Szociáldemokrata Népszaváról*, a *Pártszervezetről* és a *Fiatalokról*. Az értekezlet szabályozta a március 1-jével fizetendő havi pártjárulék összegét, a szociális bizottság funkcióját a Szakszervezeti Tanács vállalta. Presser István volt az összekötő a párt és a szocialista pártok, illetve a COMISCO, az Arbeiter-Hilfswerk vezetői között.

A pártkonferencia vezetőséget választott. Tagjai: Szélig Imre, Bán Antal, Bede István (London), Bede Béla (Párizs), Presser István (Zürich), Baron Andor, Bölcsföldi Andor, Baranyai Tibor (Stockholm). Pótagok lettek: Cseresznyés Ferenc, Balogh Gyula, Sajtos József. Az ellenőrző bizottságba választották: Bartucz Jánost (elnök), dr. Rácz Gábort (Stockholm), dr. Juhász Kálmánt (Zürich). A pártvezetőség első ülésén választotta meg a tisztségviselőket és az elnökséget. Tagjai: Szélig Imre elnök, Bán Antal főtitkár, Bede Béla pénztáros, Presser István adminisztratív titkár és Bartucz János, az ellenőrző bizottság elnöke.

Az eredmények mellett azonban kudarcok is kísérték a mozgalmat. A széthúzás a Bán-csoportot sem kerülte el. A Peyer felé kacsingató Dombay, Kobele, Medey a konferenciát megelőzően, 1950. február 12-én, körlevelet küldtek szét, amelyben „leleplezték” Bán és Szélig antidemokratikus vezetési stílusát, és követelték leváltásukat. Az akcióról beszámoltak Peyernek, aki elintézte áttelepülésüket az Egyesült Államokba. A márciusi konferencia, feltehetően erre az akcióra is reagálva, a Peyer-pártiak tevékenységét „szocialista szempontból kifogásolhatónak” ítélte.

Dombay János, Kobele József és Medey István a konferencia után tovább folytatták akciójukat. Háromoldalas beadványt küldtek a COMISCO-hoz. Ebben jogta-

lannak nyilvánították az értekezletet, illetékességét nem fogadták el, határozatait érvénytelennek tekintették. Nemzetközi vizsgálatot kértek. Akciójuk célja – Peyerék sugallatára – a Bán-párt COMISCO-tagságának megszerzése volt, de ezúttal sem jártak sikerrel. A stockholmi konferencia stabilizálta a Bán-párt helyzetét, fellendítette a munkát, aktivizálta a helyi csoportokat. Ezt legjobban a bebörtönzöttek érdekében Európa-szerte, sőt azon túl is 1950 második felétől kibontakozó tiltakozó mozgalom mutatta.

Az európai magyar emigránsok szociáldemokrata mozgalmára, az MSZDP-re nagy csapást jelentett Bán Antal 1951. augusztus 23-án bekövetkezett halála. Helyét a tapasztalt mozgalmár, Szélig Imre foglalta el, akiből azonban hiányzott Bán kapcsolatteremtő képessége. A személycseré törést okozott a Bán vezette emigrációs mozgalomban, és újabb ellentétek forrásává vált. A Bán helyébe lépő Szélig pozíciójára Presser István, a Zürichben élő pártvezetőségi tag pályázott. Szélig őt nem fogadta el, viszonyuk megromlott és ez negatívan hatott a mozgalomra, megosztotta azt. Presser István, az elméletileg képzett, tapasztalt politikus eltávolodott az MSZDP-től, és a „függetlenekhez” kapcsolódott.

A Peyer-vezette MSZDP vezetősége, amelynek – a szervezeti szabályzat szerint – 1949-ben kongresszust kellett volna tartania, a nehézségekre hivatkozva elhalasztotta azt. 1950 tavaszán azonban úgy döntött, hogy levelezőkongresszust szervez. Pisky-Schmidt a kongresszust előkészítő tájékoztatót 1950. április 1-jén küldte szét. Az összes anyagot (Peyer Károly elnöki beszámolóját, Pisky-Schmidt Frigyes titkári jelentését, a pártprogramtervezetet, a 12 határozati javaslatot, a vezetőség összetételére vonatkozó előterjesztést) előzetesen minden csoporthoz eljuttatták.

A kongresszust 1950. október 9. és 1951. március 15. között bonyolították le. A vezetőség által szétküldött dokumentumokra beérkezett véleményeket a titkár összegezte, a vezetőség megvitatta, s ennek eredményét ismét ismertette a csoportokkal. A kongresszus anyagait, határozatait a *Szabad Világ* 1951. március 25-i számában ismertették a Magyarországra küldött üzenettel, Peyer Károly elnöki zárszavával és más kisebb dokumentumokkal együtt.

Az MSZDP új vezetőségi tagjainak – a szavazólapok alapján – a következőket választották meg: Peyer Károly, Gábor Róbert, Pisky-Schmidt Frigyes (New York), Kruchina Viktor (London), Elekes Miklós (Salzburg), Kováts Béla (Brüsszel), Rátz Gábor, Mohai Elek (Stockholm), Kobele József, Medey István, Dombay János (Zürich), Gara János (Baden-Baden), Gergelyfy Sándor (Párizs). Az ellenőrző bizottság tagjai lettek: Hámori László, Dóczy Jenő (Stockholm), Hanzéli Viktor (Párizs), Vajda József (Ausztrália).

A legjelentősebb dokumentum a párt öt fejezetből álló programja volt, amely a rövid történeti áttekintés után „a bolsevik kommunizmusnak” mint „az államgépezettel azonosult monopolkapitalizmus kényuralmának” jellemzésével, leleplezésé-

vel és az ellene folytatandó harccal foglalkozott. Az ötödik részben ismertette azt, hogy az MSZDP Magyarország felszabadítása után milyen feladatok megvalósításáért száll síkra. A program a nyugati típusú polgári demokrácia kiépítését tűzte ki célul, elvetette az 1944 előtti rendszerhez való visszatérést, mint ahogyan az 1946–47 után kialakultat is. A program követelései elmaradtak az SZI és a Bán–Szélig vezette párt programjától, amely a demokratikus szocializmust tűzte zászlajára, és amely az újraalakult SZI frankfurti programjában is megfogalmazódott. A hidegháborús hisztéria mélypontján a Peyer-párt fokozatosan visszaesett.

Az európai emigránsszervezet Bán halálát követően szintén válságos helyzetbe került. A pártok új lendületet a Sztálin halálát követően beköszöntött „olvasás” idején kaptak. A nemzetközi és a hazai változások serkentőleg hatottak a szociáldemokrata emigrációra. Ekkorra három markánsabb csoport alakult ki a magyar szociáldemokrata emigrációban: a két MSZDP mellett a tőlük leszakadt tagok létrehozták a „függetlenek” kis csapatát, amely általában az SZI pártjainak baloldali vezetőivel állt szorosabb személyi kapcsolatban. Ide tartoztak: Andreánszky István, Kiss Menyhért (London), Erőss Ferenc (Brüsszel), Presser István (Zürich), Borsos Sándor (Párizs), akik mérsékelt politikát követtek, és – mai szóhasználattal élve – Nagy Imrének és a „reformkommunistáknak” drukoltak Rákosiékkal szemben. A Szélig vezette párt megőrizte pozícióit és vezető szerepét; közte és a „függetlenek” között a kapcsolat nem szakadt meg ugyan, de a viszony nem volt baráti. A Peyer-párttal közvetítőkön keresztül érintkeztek.

A „politikai erjedés”, az „olvasás” az emigráció minden csoportjában, frakciójában, tagjában reményeket ébresztett a hazai viszonyok változása és a hazatérés iránt. A Nagy Imre-csoport és a Rákosi-klikk hatalmi harca előrevetítette az utóbbi bukásának árnyékát, különösen az SZKP 1956 februárjában lezajlott XX. kongresszusa hatására, amely radikalizálta a nemzetközi politikai életet is. Az emigrációt az 1953–1956 közötti időben már a hazatérés és az ezzel kapcsolatos teendők, lehetőségek, a követendő politika kérdései izgatták.

Peyer igyekezett felkészülni a hazai politikai szereplésre, s az amerikai csoport is aktivizálódott. 1955. november 8-án Peyer elnökletével a pártvezetőség New Yorkban tartózkodó tagjai programszerű határozatot fogadtak el. Ebben követelték a visszatérést az 1945-ös társadalomhoz, „amelyet az 1945. novemberi választások szentesítettek”. Ezen a politikai platformon Peyer és hívei kísérletet tettek a pártegység helyreállítására is.

Közvetlen politikai feladatnak tekintették, hogy „előkészítsék és biztosítsák a munkásság szerepét a felszabaduló demokratikus Magyar Köztársaság politikai és gazdasági felépítésében”. A Bán–Szélig-féle MSZDP-nek címezve leszögezték: a két szervezet közti ellentétek el kell hogy törpüljenek „az emigráns munkásmozgalom előtt álló feladatok nagysága mellett”. Ez készítette őket arra, hogy kifejezzék „készségüket a munkásmozgalom emigráns egységének létrehozatalára... Be-

csületes együttműködést kívánnak teremteni a Magyarországon Szociáldemokrata Pártba tömörült elvtársakkal.” Határozatukat – csatlakozási felszólítással – minden nagyobb emigráncsoportnak is megküldték, választ azonban 1956 februárjáig sehonnan sem kaptak. A kezdeményezés sikertelen maradt, a szép szavak és az indokolt igyekezet hiábavalónak bizonyult. Szélig Imre nem hajlott az összefogásra. Peyer, korát meghazudtolva, 1956 nyarán több mint egy hónapos körutat tett Európa-szerte, hogy felmérhesse a várható változásokat.

Az emigrációban élő csoportok és pártok elsődleges feladatnak tekintették Rákosinak és híveinek eltávolítását a hatalomból és az ebben való aktív közreműködést a hazaiakkal. Eltérés mutatkozott azonban pl. abban, hogy a segítséget milyen eszközökkel, formában és módon nyújtsák. Többen elítélték a hazai belügyekbe való drasztikusabb beavatkozásokat, és a demokratizálódási folyamatot politikai eszközökkel igyekeztek előmozdítani.

A Szélig-párt vezetősége kitartott 1948–1951 között kiforrott koncepciója, a demokratikus szocializmus mellett, amivel a magyar emigráció tengerében meglehetősen elszigetelődött. A „függetlenek” – Eröss kezdeményezésére és a dán szocialista baloldal ösztönzésére és támogatásával – 1955 közepén konferenciát akartak tartani a hazai reformerők támogatására, a kapcsolatok felvételére, hogy Magyarországon érvényesíthessék álláspontjukat. Az 1955 októberében Borsos Sándor és Presser István által körvonalazott program széles alapon megvalósítandó emigrációs népfront (Hazafias Népfront az Emigrációban) létrehozását is tartalmazta. Ez a kezdeményezés végül is kudarcba fulladt, mert nemcsak a Szélig vezette MSZDP ellenezte, hanem Presser is, aki körülményes és hosszadalmas előkészítési procedúra után 1956 nyarára halasztotta volna egy új kelet-európai szocialista ellenunió megalakítását hazatérési céllal és szocialista programmal. Ezzel azonban a csoport többi tagja nem értett egyet, „A jövő év nyarán már messze bennünket is túlhaladnak az események” – állította Eröss. A történetek őt igazolták.

A szociáldemokrata emigráció áhított egységének kikovácsolása a hazai válság mélyülése, a hazatérési lehetőség közeledése ellenére sem sikerült. Mindegyik párt és csoport saját útját járva készült az otthoni politizálásra. A kudarc ellenére az emigránsok aktívan szervezkedtek, és nagy érdeklődéssel figyelték a napról napra változó eseményeket, remélve, hogy ezek hatására előbb vagy utóbb valamilyen formában sikerül megegyezni egymással.

A „függetleneknek” is csak a polgári demokratikus baloldallal sikerült valamiféle közös platformra helyezkedniük. Az Ausztráliában élő Ravasz Károly 1956 májusában előterjesztette Pressernek hatpontos programját, amelyet szerinte „mint a haladó, demokratikus Magyarország hangját” kell szorgalmazni. Tervezete a honi átalakulás szükséges feltételének tekintette a következőket: a parlamenti kormányzást, ami nem jelent szükségképpen több- vagy kétpártrendszert, de azt igen, hogy a parlament gyakrabban ülésezik, hogy a törvényjavaslatokat megtárgyalják, és

hogy a kormány az interpellációkra válaszol; a több jelölt állítását a választásokon; az állampolgári egyenlőség erősítését; a jogbiztonság fokozását; amnesztia hirdetését; a ki- és beutazás megkönnyítését; a történelmi és népi hagyományokat ápoló kultúrpolitika támogatását, az írói szabadság növelését; a központi tervezés csökkentését, a vállalatok felelősségének növelését saját termelésük területén; az önálló kisipar és kiskereskedelem korlátainak eltávolítását; nagyobb szabadság biztosítását a termelőszövetkezeti tagoknak saját szervezeti szabályzatuk megállapításához; a kedvezmények és a terhek egyenlő megosztását a szövetkezeti és az önállóan gazdálkodó parasztok között. A Ravasz által ismertetett követelésekkel a „függetlenek” messzemenően egyetértettek, s ezeket 1956-ban eljuttatták Rákosi hazai ellenzékéhez is.

Rákosi menesztése 1956 júliusában újabb lendületet és bátorítást adott a világ legkülönbözőbb tájain tevékenykedő aktív szociáldemokrata emigránsoknak, akiknek zöme készült a hazatérésre és a szociáldemokrata mozgalom reneszánszára, a párt honi újjászervezésére. Ebben látták ugyanis annak biztosítékát, hogy az ország nem kanyarodik vissza a háború előtti rendszerhez.

Peyert, Széliget és híveiket azonban Rákosi bukása nem elégítette ki. Elsősorban azért, mert „az új kormányba bevették azokat, akik a szociáldemokrata pártot likvidálták, bár ezek is egy ideig le voltak tartóztatva” – írta Peyer egy barátjának. Úgy ítélte meg, hogy „lényegében nem változott semmi, és a rendszer változatlanul megvan”. 1956 nyarán a szociáldemokrata emigráció tagjai már kapcsolatot teremtek hazai barátaikkal. Kéthly Anna az Osztrák Szociáldemokrata Párton keresztül Szélig Imréhez talált utat. A Presser-csoport is megtalálta a maga embereit.

1956 nyarán az emigrációs pártok, csoportok tehát a változásokra felkészülve, ám nézeteltérésektől szabdaltan várták a hazatérés pillanatát, amely 1956 őszén már igen közelinek tűnt. Az október 23-i felkelés az emigrációban is növelte a feszültséget és az izgalmakat. Peyer Károly az eseményeket a rádióadásokon keresztül követte, s e közben, október 25-én, szívroham érte és meghalt. Szélig Imre október 26-án Bécsbe érkezett, s itt várta a találkozást az SZI Irodájának ülésére november 1-jén érkező Kéthly Annával. A szociáldemokrata emigráció egyetlen tagja sem tért haza október 23-a és november 4-e között, kivéve Szélig Imrét, aki november 4-én délelőtt Kéthly Annát kísérve Sopronba érkezett, de még aznap délben, kíséretével együtt, visszatért az osztrák fővárosba.

3. A szociáldemokrata emigráció 1956 után

A szociáldemokrata emigráció működésében 1956 újabb vízválasztónak bizonyult. Míg a „baloldali emigrációt” tömörítő Presser–Eröss–Borsos–Andreánszky-vonal az otthoni Petőfi Kör körül kialakult Nagy Imre-ellenzék küzdelmével és céljaival azonosult, addig a Peyer-csoport, valamint Szélig és hívei Rákosi bukását csak előjátéknak tekintették, a rendszer összeomlását és az 1945-ös koalíciós kormányzáshoz való visszatérést sürgették, s a szociáldemokrácia jelentőségének megfelelő szerepet követeltek. Peyer már nem érhetette meg a novemberi fordulatot.

A Szélig vezette emigrációs párthoz 1956 novembere után újabb tagok csatlakoztak, így a Nagy Imre-kormány államminisztere, Kéthly Anna is. Az MSZDP Emigrációban második, bonni pártértekezletén a londoni központban dolgozó Szélig Imre Kéthlynak adta át a pártelnöki tiszteket. A 66 éves Kéthlyt az 1957 januárjában, Király Béla szervezésében létrehozott Magyar Forradalmi Tanács elnökévé is megválasztották. Emigrációs tevékenységének fő iránya Magyarország és a magyar nép képviselete a világ közvéleménye, az ENSZ, valamint az abban részt vevő országok politikai pártjai, a szakszervezetek és társadalmi egyesületek előtt. Sikerként elérnie az öttagú különleges ENSZ-bizottság létrehozását, ám – a Kádár-kormány vitatott képviseleti joga ellenére – eredménytelenül törekedett arra, hogy Kóvágó Józseffel és Király Bélával együtt őket ismerjék el az ENSZ-ben. Az Amerikai Egyesült Államoktól egy létrehozandó magyar emigránskormány támogatását kérte, valamint azt, hogy hirdessenek erkölcsi és gazdasági bojkottot Magyarország ellen, s a magyar ügy ébren tartása érdekében memorandumokkal, beadványokkal ostromolta az Egyesült Nemzetek diplomatáit. Kéthly meg volt győződve arról, hogy a szocializmus az egyetlen cél, amelyért érdemes harcolni, de tagadta, hogy a Kádár-rendszernek valamiféle köze is volna a szocializmushoz. „A Vasfüggönyön kívül van egy ködfüggöny is otthon – írta Kéthly több helyen –, melyre hátulról rávetítik a Kádár–Münnich–Dobi-féle bábok árnyékát, akik úgy ágálnak a világ előtt, mintha elevenek volnának.”

Az emigráns szociáldemokraták egységét azonban még ez a nagy formátumú politikus sem tudta megteremteni, bár az 56-os politikusok közül neki volt a legnagyobb belső és külső tekintélye. Léteztek „szakadár csoportok”, például az Andreánszky–Eröss-féle Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája. Ez a csoport egy ideig saját magát a Kádár-kormány emigrációs tárgyalópartnerének tekintette, amely elősegítené a kormánnyal való, szélesebb alapon nyugvó tárgyalás kibontakozását. A konferencia meggyőződése az volt, hogy a demokratizálódás 1957 után a szocialista országokban folytatódni fog, semminemű visszatérés nem lehet a kapitalizmus felé; ugyanakkor elfogadta a szabad választás elvét, az-

zal a feltétellel, hogy mindazon politikai pártokat kizárják, melyek ellenségesek a nép által elért szocialista eredményekkel szemben. Hitet tettek Kádár mellett és – egy ideig – a hazatérést szorgalmazták. Külpolitikai téren egy orosz–francia ki-egyeződésben látták az európai kibontakozás útját. A magyarországi szocialista reformerők, csoportok és ezen körök azonban sem 1956 őszén, sem a Kádár-korszakban nemigen találtak, nem is találhattak egymásra. Bécsben Havas Gábor és az Amerikai Egyesült Államokban letelepedő Medey István inkább szakszervezeti vonalon tevékenykedtek. Lapjukban, a New York-i *Munkás Híradóban* a Kádár-rendszerrel elismerő hangnemben írtak, nem zárkoztak el a hazatérés gondolatától, de olyan rehabilitációt kívántak, hogy ismét bekapcsolódhassanak a magyar politikai életbe. Az osztrák szocialista párt és a magyar szociáldemokraták között a kapcsolatot a húszas évek óta Bécsben élő Herczog Károly tartotta.

1968-ban Bölcsföldi Andor vette át a Szélig Imre halálával megüresedett főtítkári posztot, s ezután a párt adminisztratív ügyeit is Stockholmból intézték. Az emigráns párt részt vett a Szocialista Internacionálé munkájában: Szélig, majd Bölcsföldi alelnökként a Közép- és Kelet-európai Szocialista Unió (Socialist Union of Central-Eastern Europe – SUCEE) tevékenységében, valamint az e terület ügyeivel foglalkozó és az SZI keretén belül működő tanulmányi csoport munkájában. 1971-ben az emigrációban lévő kelet-európai, s ezen belül a magyar szociáldemokrata pártnak megszűnt az Internacionálé-tagsága, megfosztották konzultatív státusától is. Ettől kezdve nem volt e pártoknak egyéni képviselője, képviselőik csupán mint megfigyelők vehettek részt a kongresszuson, mely ha nem is kizárást, de lefokozást jelentett számukra.

Az emigrációban az 1960–1970-es években egyetlen politikai irányzat sem jelentkezett olyan átfogó, alapos és részletes politikai tervszellettel, melyre – áttekintve az enyhülési politika magyarországi eredményeit – a szociáldemokraták vállalkoztak 1973. június 1–3-án Bécsben tartott 3. pártkonferenciájukon. A szociáldemokrata emigráció a konferencia központi témájával, a Szociáldemokrata Alternatíva megalkotásával arra kívánt választ adni, mit tenne az MSZDP akkor, ha legálisan működhetne Magyarországon, és részt vehetne az ügyek intézésében. A pártvezetőség kezdeményezésére az emigráció számos képviselője fejtette ki a véleményét. A megválasztott háromtagú elnökség – Kéthly Anna elnök, Bede Béla alelnök és Bölcsföldi Andor főtítkár – irányításával megvitatták a Szociáldemokrata Alternatíva programját, melyet Gergelyfy Sándor terjesztett elő. Az Alternatívát Kéthly közvetlen irányításával egy háromtagú szerkesztőbizottság, a Szabad Európa Rádió „három testőre” – Vass Vilmos, Kovács Dénes és Gergelyfy Sándor – készítette el. A „demokratikus szocializmus” megvalósítására kidolgozott programot, tulajdonképpen a tennivalók vázlatos felsorolását, az MSZDP vezérfonalának szánták Magyarország jövő társadalmi, gazdasági és politikai rendjének építésénél. Olyan megoldandó problémákat vetettek fel, mint a magyar semlegesség,

a köztársasági államforma, a parlamenti demokrácia, a jóléti társadalom és a piacgazdaság, az üzemi demokrácia, a független szakszervezetek és számos más fontos kérdést. Az időzítés sem volt véletlen. Kéthlyéket nyugtalanították a nyugati szocialisták egyre élénkülő kapcsolata a közép-kelet-európai szociáldemokráciát megsemmisítő kommunista pártokkal, s ezzel párhuzamosan tapasztalniuk kellett az Internacionáléban kivívott jogaik megnyírbálását. A kényszerfúzió 25. évfordulója alkalmából elfogadott dokumentum angol nyelvű szövege a *Socialist Affairs*-ban, az SZI hivatalos kiadványában is megjelent, továbbá Kéthly Anna és Bölcsföldi Andor bevezető ajánlásával külön füzetben német és magyar nyelven.

Az emigrációban több magyar nyelvű sajtóorgánus is létezett, így 1953 októberétől Presser és Borsos együttműködésében a Párizsban megjelenő *Valóság* című időszaki folyóirat. A Független Magyar Szocialista Mozgalom lapjaként működő brüsszeli *Fáklya* című szociáldemokrata periodikát Andreánszky és Eröss szerkesztette és írta. 1955-től 1957 nyaráig jelent meg Eröss Ferenc szerkesztésében a Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája Száműzetésben nevű szervezet brüsszeli *Szocialista Szemle* című kiadványa, mely egyaránt elítélte Kéthlyt, Széliget, a Forradalmi Tanácsot, Nagy Ferencet és Kovács Imrét. A *Szocialista Élet* című sokszorosított folyóirat Andreánszky István és a londoni Kiss Menyhért kezdeményezésére 1961-ben indult el. Mivel azonban „baloldali szocialista” szerkesztőinek az a törekvése, hogy elérjék a Rákosi-rendszer szocialista és kommunista üldözöttjeinek rehabilitálását, visszhangtalanul maradt, csupán másfél évet élt meg.

A magyar szabad szakszervezetek lapja, a *Szakszervezeti Értesítő*, először stenciles eljárással készült. A szerény kivitelű *Szociáldemokrata Népszava* Párizsban, majd Londonban jelent meg; ezt követte az 1957 és 1963 között Kéthly Anna főszerkesztősége alatt havilapként kiadott londoni *Népszava*, valamint az MSZDP Emigrációban kiadásában 1970 és 1989 között – Vass Vilmos, majd Gergelyfy Sándor szerkesztésében – megjelenő *Szociáldemokrata Szemle*. E lapoknál mint főszerkesztő dolgozott – 1976. szeptember 7-én bekövetkezett haláláig – Kéthly Anna, aki a legtöbb lapszám vezércikkét jegyezte. Rendszeres rovata volt benne Szélig Imrének és a külpolitikai kérdésekkel foglalkozó Kemény Györgynek. A SZIM kiadványa, a *Fiatalok*, Baranyai Tibor szerkesztésében 1950 és 1952 között Stockholmban készült. A párt rendszeres időközönként tájékoztatót adott ki, továbbá Gergelyfy Sándor szerkesztésében angol nyelvű *Bulletint*.

A szociáldemokrata emigráció egészének nem volt világos világnézeti vonalvezetése, nem volt utánpótlása, nem voltak káderei. Többen kifogásolták, hogy Kéthly csupán egy „one man show”, aki nemzetközi porondokon szerepel.

1976 után az emigrációs párt élén is váltás történt. Az addig főtitkári tisztet betöltő Bölcsföldi Andor mellé az elnökségbe került Györki János és Tápai István. A párt munkájára igen erősen hatottak azok a változások, melyek 1975 után a

nemzetközi politikában, valamint Magyarországon következtek be. Erőteljesen foglalkoztatták a párt vezetőségét a romániai magyarság elleni jogtalan eljárások, s erről 1982-ben egy háromnyelvű memorandumot készítettek, melyet szétküldtek számos európai testvérpártnak. A SUCEE 1985-ben Stockholmban tartott konferenciáján, Bruno Kalnins lemondása után Bölcsföldi Andort választották a szervezet elnökévé. Az 1989-es genfi konferencián Bölcsföldit megerősítették elnöki tisztségben, ami az SZI tanácskozási jogú tagságát biztosította.

Papp Gyula, az emigrációs pártvezetőség Ausztriában élő tagja, 1988 nyarán több ízben közvetített Stockholm és Budapest között. Bölcsföldiek rajta keresztül tartották a kapcsolatot Révész Andrással, Baranyai Tiborral, Takács Imrével és Bácskai Sándorral az MSZDP újjáalakítása érdekében. 1988. december 6-án, az SZI Tanácsának Párizsban tartott ülésén Bölcsföldi Andor bejelentette a szociáldemokrata mozgalom újjáalakulását Magyarországon. Egyben szóvá tette a román kormánynak a nemzetiségek erőszakos beolvasztására irányuló ún. szisztematizálási tervét, s a falurombolásokról is tudósított, melyről az SZI elvi nyilatkozatot is elfogadott.

Az 1989. január 9-én újjáalakult Magyarországi Szociáldemokrata Pártot az emigrációs párt teljes erejével támogatta. A belső szakadást követően ez az egységes támogatás megszűnt. Magyarországon ugyanis 1989 októberére nagyjából három szociáldemokrata csoport létezett: az ún. Történelmi Szárny Baranyai Tiborral az élen, a Megújulás platform Petrasovits Anna vezetésével és a Műhely (később Független Szociáldemokrata Párt néven), melyet Ruttner György félmjelzett. A pártkongresszus Bölcsföldi Andort örökös tiszteletbeli elnökké választotta meg. Az 1990. november 23-án Genfben tartott SZI-tanácsülésen az MSZDP megkapta a Szocialista Internacionáléban a teljes jogú tagságot, az első közép-kelet-európai pártként, az eddigi konzultatív tagság helyett. A párton belüli személyi viszályok elburjánzása azonban az MSZDP Szocialista Internacionálé-tagságának felfüggesztéséhez vezetett. Az MSZDP 38. rendkívüli kongresszusán, 1992 áprilisában sor került Petrasovits Anna félreállítására és ifj. Borbély Endre személyében új elnök megválasztására. Az SZI 1992. szeptemberi, berlini kongresszusa az MSZDP-t ismét befogadta. Az 1993. októberi 39. kongresszuson pedig megtörtént a szociáldemokrata pártok egyesülése.

V.

A szociáldemokrata szakszervezeti mozgalom

1. A szakszervezetek struktúrája

Az 1867-es kiegyezést követő két évtizedben a különféle elnevezések alatt működő politikai szervezetek mellett megalakult szakmai jellegű képződményeknek sem az egyleteket átfogó, sem a rokon szakmákat egyesítő irányító testületük, központjuk nem volt. Megbízottaikon, bizalmijaikon keresztül tartottak kapcsolatot a politikai szervezettel, az autonómiát élvező Általános Munkás Betegsegélyző és Rokkant Pénztár előhelyeivel, vagy egyes szocialista lapok szerkesztőivel. A politikai és szakmai tevékenység párhuzamossága, összeolvadása ellenére a szétforgácsolt szakegyleti működés alkalmatlan volt nagyobb arányú bérmozgalom lebonyolítására, a korszerű érdekvédelem megteremtésére.

Az MSZDP 1890-es, első kongresszusa nagy figyelmet fordított a szakegyletek szervezésére, az országos egyesületek (a majdani szövetségek) megalakítására, a különböző szakmai egyletek létesítésére, ellenállási pénztárak felállítására. 1891 őszén a pártvezetőség létrehozta a Szakszervezeti Tanácsot (röviden: Szaktanácsot), amelynek irányítását is magára vállalta.

Az 1890-es évek első felében nemcsak új szervezetek alakultak, hanem a régebbi szakegyletek alapszabályszerű működése is rendszeresebbé vált. Különböző összejöveteleket (oktatási, kulturális, agitációs) rendeztek, kimutatásokat készítettek a bér- és munkaviszonyokról, segélyeket folyósítottak, s hozzáfogtak a bérmozgalmak szervezett előkészítéséhez.

Az 1890-es évtizedben több szakma országos kongresszust is tartott, noha országos szövetségek zömmel a 20. század első éveiben alakultak. A különböző

szakmák az ország nagyobb városaiban megalapították helyi, városi szervezeteiket is.

Néhány éves átmeneti visszaesés után a Szaktanácsot az 1890-es évek végén újjáalakították, s a szakszervezeti mozgalom központi irányító szerveként önállóan, a szociáldemokrata elvek szellemében látott munkához. Fő feladata az volt, hogy az egyes szervek, szövetségek belső autonómiájának érvényesítésével koordinálja az országos szakszervezeti mozgalmat. A századfordulóra kialakult a szakszervezetek működési organizmusa.

A szakszervezetek felépítését és működését a folyamatosság jellemzi: a századfordulón kialakult formák lényegében 1944-ig megmaradtak. A hagyományos társadalmi bázis – azaz a szakmunkásság – befogadására, utánpótlására alkalmasnak bizonyultak a régi szakszervezetek. Kevésbé tudtak megbirkózni – különösen az 1930-as évek második felétől – az új munkásrétegek, nőmunkások, segédmunkások integrálásával.

Valamennyi szakszervezet szinte teljesen azonos szerkezetű volt. Az alapszabályok mindenütt hasonló testületek, szervek létrehozását írták elő, alig volt eltérés a célok, eszközök meghatározásában, a járulék- és a segélyezési rendszerben. Külön, egyéb teendőktől elválasztva intézték a gazdasági érdekvédelem ügyeit és a politikai feladatokat.

Iparági szövetségek és szakmai egyesületek

Magyarországon a szakszervezetek két alaptípusa alakult ki. Egyfelől iparági szövetségek jöttek létre a rokon szakmák önálló szakegyeleteinek fúziója révén. Másfelől pedig egyes, főleg kisebb szakmákban megmaradtak a szakmai egyesületek. Ily módon a mozgalom egész szerkezete kompromisszumot fejezett ki azon szükséglet között, hogy egy üzemben lehetőleg kevés szervezet legyen, és azon igény között, hogy a munkások szilárdan kapcsolódjanak egy szakmához, illetve iparági szövetséghez.

A szakmai elvű szervezetek ismét két csoportra oszthatók: vagy egy iparág rokon szakmái alkottak közös szakszervezetet, vagy egy iparág meghatározó szakmája körül tömörültek a rokon szakmák. Az iparági, azaz vegyes szakmai szervezetek sorába tartozott a számtalan vasasszakmát egyesítő Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége, amely 1903. május 10-én alakult; az építő- és építőanyag-iparban dolgozókat tömörítő, 1903 januárjában alakult MÉMOSZ; az élelmezési, a fás- és a bőrösszszakszervezet. Egy domináns meghatározó ágazat köré tömörültek a nyomdaipar munkásai. Megőrizték különállásukat a kalaposok, szabók, nemesfémesek, üvegesek, húsosok és a kesztyűsök.

A kifejezetten ágazati elv, tehát nem valamilyen meghatározott szakma alapján négyfajta szakszervezet létezett Magyarországon: a földmunkásoké; olyan nagyipari ágazatoké, amelyekben inkább a betanított munka dominált, ide tartozott a bányász-, a textilipari és a vegyipari szakszervezet; külön csoportot jelentett a szolgáltatási ágazat: borbélyok, vendéglátóipariak, forgalmi-szállítási dolgozók; hírlap-terjesztők, kereskedelmi segéd munkások, zenészek; végül további csoportot alkottak az alkalmazotti szervezetek.

A legerősebb, leginkább homogenizáló szervezési elvet a szakmához tartozás jelentette, ezért a legtartósabb közösségek a szakmai elvű szakszervezetek. Ebből az is következik, hogy az egész magyar szakszervezeti mozgalmat alapvetően az ipari szakmunkásság uralta.

Az egyes szakszervezetek társadalmi-gazdasági jelentőségét az adta, hogy mennyire voltak jelen az adott ágazatban, foglalkozásban, és milyen mértékben voltak képesek beleszólni a képviselt társadalmi rétegek, csoportok sorsának, helyzetének alakulásába.

Ennek a kritériumnak az alapján a szakszervezetek szintén négy csoportra oszthatók. Meghatározó jelentőségű volt a vasas- és a nyomdászszakszervezet. E szakszervezetek beleszólása nélkül semmi nem történhetett az ágazathoz tartozó gyárakban, üzemekben, műhelyekben. A munkások zöme vagy számottevő hányada tag volt, illetve olyan üzemben dolgozott, amelyben erős volt a szakszervezet befolyása, tehát a szervezetlen dolgozó is részese volt a szakszervezet eredményességének, illetve osztozott kudarcaiban. A második kategóriához tartozott az építőipar, a ruházati ipar, a bőripar, a kis szakmák közül a húsosoké és a nemesfémeseké. Ezek a szakszervezetek a maguk ágazatában befolyásosak voltak, tehát a munkaadók és az állami szervek figyelembe vették, partnernek tekintették őket. A szakszervezet támaszkodhatott a nem tag dolgozókra is. (Az összmozgalmat, beleértve a szociáldemokrata pártot is, ez a két kategória uralta.)

Több szolgáltatási ágazatban és a kereskedelemben, valamint a bányászatban, a textiliparban és az élelmezési iparban esetenként a munkáltatóknak és a hatóságoknak számolniuk kellett a szakszervezet jelenlétével. A szakszervezetek energiáit azonban kezdetben lekötötte a szervezkedés, a megszilárdulás feladata, érdekképviselőre még kevés figyelem juthatott. A földmunkások érdekképviselőt eleinte a 11-es bizottság, majd az 1906-ban alakult Földmunkások Országos Szövetségének vezetősége irányította, noha kormányzati elismertsége és kezelése különféle akadályokba ütközött. A közszolgálati és a szabadfoglalkozású értelmiségi, alkalmazotti rétegek esetében a hivatalos egyesületek töltötték be érdekvédelmi feladatot.

A szakszervezetek struktúráját a tagság döntötte el, semmiféle kívülről vagy „felülről” diktált szempontrendszer nem érvényesült. Ebből az is következett, hogy voltak olyan ágazatok, így az élelmezési ipar és a bőripar, a fásoké és az ácsoké,

amelyekben gyakoriak voltak az egyesülések vagy különválások aszerint, hogy egyes szakosztályok tagjai egy adott pillanatban milyen keretben érezték otthon magukat.

A struktúra legfőbb gyengesége az volt, hogy nem biztosított kereteket a szak-képzetlen és a női munkaerő befogadásához. A segéd munkások és a betanított munkások, valamint a nők aránya az iparban lényegesen felülmúlta arányukat a szakszervezetekben, még azokban a szervezetekben is, így a vasasoknál és a nyomdászoknál, ahol külön szakosztályok alakultak a nők számára.

A szakszervezetek taglétszáma 1903-ban 50 000, 1906–1907-ben meghaladta a 130 000-et, közvetlenül a háború előtt pedig 120 000 körül mozgott. 1906 végén 25 országos szövetségnek 760 szakegylete volt. Emellett több helyi szervezet is működött. 1923 és 1928 között 120 000–130 000, 1929-ben 110 000-re csökkent. 1905 után országosan a szakmunkások 26–28%-a szervezett munkás volt. A mozgalom különleges erejét az adta, hogy a fővárosban kiemelkedően magas volt a szervezettség. 1930-ban – a csökkenés ellenére – Budapesten a taglétszám az iparban foglalkoztatottak kb. 55%-ára, míg országosan kb. 17%-ára rúgott. Az arány a viszonylag kis létszámú nyomda- és húsiparban 70–80%, a vasasoknál kb. 50%, míg a textiliparban alig haladta meg a 10%-ot.

A Szakszervezeti Tanács

A szakszervezeti mozgalom központi vezető testülete az 1899. május 21–22-én, a szakszervezetek első kongresszusán újjáalakított Szakszervezeti Tanács volt, amely az 1904. évi harmadik szakszervezeti kongresszus óta érvényben levő szabályzat szerint „a modern munkásmozgalom alapján álló gazdasági munkásszervezetek központi képviselője”, a nemzetközi fórumokon is képviseli a magyar munkásságot, s mint központi intézmény védelmezi a munkásság érdekeit a különböző kormányzati szervekkel folytatott tárgyalásokon. A 11 tagú Szaktanács költségeit a szakszervezeti tagdíjjárulék és beíratási díj 2%-ából, valamint az 1904-től megjelenő *Szakszervezeti Értesítő* című havi közlöny előfizetési díjából fedezték.

A Szaktanácsban a tagok az országos szövetségeket, szakegyleteket képviselték. Ide többnyire a nagyobb szervezetek második emberei és a kisebb, de jól szervezett szakmák, foglalkozási ágak vezetői kerültek be. Közülük többen pártfunkciót is viseltek, a pártvezetőség vagy az ellenőrző bizottság tagjai voltak.

A szakszervezetek belső felépítésüket, járulék- és segélyezési rendszerüket autonóm módon alakították ki, ám a Szaktanácsnak pénzügyi ügyekben ellenőrzési hatásköre volt. A gazdasági harcot, a bérmozgalmakat és a sztrájkokat az egyes iparágakban az érdekelt szövetségek, országos szakegyletek irányították. A munkabeszüntetésre – az 1904-es szakszervezeti kongresszuson elfogadott

sztrájkszabályzat értelmében – az egyes szakmáknak nem csupán saját országos központjuktól, hanem a Szaktanácstól is engedélyt kellett kérniük. Szolidaritási gyűjtésre csak az ily módon jóváhagyott munkabeszüntetés résztvevői számíthattak.

Az összmozgalmi érdekű anyagi ügyek másik fontos területét a szűkös helyezett szakmák támogatása jelentette. Több ágazatban ugyanis „ördögi kör” alakult ki. A csekély létszámú tagságtól kevés járulék folyt be, ami korlátozta az agitációt, lassította a toborzást. A gyenge szakszervezetnek viszont nem volt tekintélye, és képtelennek bizonyult arra, hogy a tőkésekkel szemben erőt mutasson, s így nem ért el érdeklődést keltő eredményeket. Vonzerő nélkül pedig a taglétszám és így a jövedelem is tovább csökkent, még inkább mérséklődött a szervezet ütközésképesége. A tengődés, majd a soradás krónikus jelenséggé vált. A hanyatlási tendenciát csakis az erősebb szakmák támogatásával lehetett megállítani. Ennek megszervezését a Szaktanács végezte. A Szaktanács foglalt állást minden olyan organizációs ügyben, amely meghaladta az egyes szövetségek, szakegyletek hatáskörét, esetleg vitát váltott ki két vagy több szakszervezet között. Kisebb városokban, mezővárosokban, községekben, ahol nem volt helyi szakszervezeti bizottság, közvetlenül a Szaktanács biztosította az együttműködést a fontosabb közös ügyekben. A toborzás megindítását olyan helyiségekben, ahol még egyetlen szociáldemokrata szakszervezet sem működött, a már létező csoportok tevékenységének összehangolását (munkásotthon építése, közös oktatás, együttes kampányok, rendezvények), valamint az egyéb helyi érdekű szervezetközi ügyeket a Szaktanács titkársága intézte. Ez a feladatkör különösen ott volt fontos, ahol nem dolgozott párt-szervezet sem.

A szakszervezetek között gyakran támadtak nézeteltérések egyes munkáscsoportok hovatarozása körül. Sok súrlódást okozott a szakképzetlen rétegek, a segédmunkások és napszámosok megszervezésének joga. Mindezen ügyekben a végső döntés joga a Szaktanácsot illette meg.

A Szakszervezeti Tanács a közéletben mint a szakszervezeti mozgalom egységes és központi képviselője lépett fel a munkásság gazdasági és szociálpolitikai követeléseinek érdekében. A szakszervezeti vezetők tisztában voltak azzal, hogy a sikeres alkudozásnak, egyezkedésnek az az alapvető biztosítója, ha az erő helyzetéből nyilvánítják készségüket a kompromisszumra. Az előnyös tárgyalási pozíciókhoz arra volt szükség, hogy a demokratikus szabadságjogok a lehető legteljesebben érvényesüljenek, s hogy a munkáltatók szervezeteivel mindenben egyenlőségük lehessenek.

A szűkebb vezetőségek döntéseinek mind a párt, mind a szakszervezeti mozgalomban hozzászólási, véleményezési joga volt a szélesebb testületeknek: a pártválasztmánynak és a szakszervezeti választmánynak. Rendeltetése mindkettőnek azonos volt, míg összetételük és az üléseiken napirendre került ügyek külön-

böztek egymástól. A szakszervezeti választmány, amelyet az 1908-as szaktanácsi szabályzat konstituált, a hivatalos meghatározás szerint „segédkezik a szakszervezeti tanácsnak működése kifejtésében, s gondoskodik arról, hogy a szakszervezeti mozgalom körébe tartozó határozatok késedelem nélkül végrehajtottassanak”. A választmányba a szakszervezetek minden ezer, járulékot fizető tag után egy-egy delegátust, az ötszáz főn felüli töredék után egy újabb személyt küldhettek. Tehát az intézmény az országos szövetségek és szakegyesületek központi képviselő-testülete. Többnyire havonta tanácskozott, de nagyobb bérmozgalmak, kampányok esetén rendkívüli összejöveleteket is tartott. Az üléseken jobbra a gazdasági harc taktikájával, az össz-szakszervezeti érdekű gazdasági és szociálpolitikai követelésekkel foglalkoztak, s állást foglaltak a Szaktanács javaslatai alapján a harcban álló szakmákkal vállalt szolidaritás és az anyagi támogatás ügyeiben.

1899 és 1918 között hat rendes és három rendkívüli szakszervezeti kongresszust tartottak; 1920 és 1930 között három rendes és egy rendkívüli kongresszus volt, míg 1931-től csak rendkívüli kongresszusokra gyűltek össze a küldöttek.

A Szaktanács elnöke 1904-től Teszársz Károly vasöntő, a modern szakszervezeti mozgalom meghatározó személyisége volt, míg a szakszervezeti munkát gyakorlatilag három évtizeden át Jászai Samu nyomdász irányította főtítkárként. 1918 előtt a 11 tagú Szaktanácsnak gyakran volt tagja többek közt Drahovszky Antal vasesztergályos, Czédli István asztalos, Kitajka Lajos szabó, Rády Sándor vas-munkás.

A két világháború közötti években a Szakszervezeti Tanács tisztikarát 1939-ig az elnök, a vezető titkár és a pénztáros-titkár alkotta; személyüket a szakszervezeti kongresszus külön-külön választotta. Az elnöki tisztelet 1937-ben bekövetkezett elhunytáig Rothenstein Mór (nyomdász) töltötte be, ezután Deutsch Jenő (kereskedelmi alkalmazott); őt követte 1939-től Kabók Lajos (vasas). A vezető titkári tisztséget 1927-ig Jászai Samu, elhunytá után, 1944 márciusáig, Peyer Károly töltötte be.

A tagsági viszony

A szakszervezeti tagság hagyományosan hozzátartozott a munkásléthez, különösen egyes ágazatokban: a vas- és gépiparban, a nyomdászatban, a cipész- és szabóiparban. A legtöbb ágazatban nem voltak zárt, csak szervezett dolgozókat foglalkoztató gyárak, üzemek, műhelyek. A toborzó aktívák általában csupán a meggyőzés eszközeit alkalmazhatták, bár olyan munkahelyeken, ahol már sikerült magas szervezettséget elérni, erkölcsi kényszer is érvényesült a szakszervezetbe való belépés érdekében.

A belépésre megnyert munkás felvételi kérelmet nyújtott be, amelyet a bizalmi továbbított az illetékes helyi csoport vezetőségének. Igenlő döntés esetén a beíra-

tási díj és a tagkönyvért járó illeték befizetése után létrejött a tagsági viszony. A folyamatosság feltétele a heti járulék rendszeres befizetése volt. Az alapszabályok általában legfeljebb nyolcheti hátralékot engedélyeztek, s ezt utánfizetéssel pótolni lehetett. A munkanélküliek számára jelképes összegért külön jogfenntartó bélyegeket rendszeresítettek.

A heti járulék átlagos összege valamennyi szakszervezetben az egyórai munkabér összege körül mozgott. A tagokat a képzettség és a bér összefüggése alapján szak-, betanított, segéd- és nőmunkás kategóriákba sorolták; voltak szakszervezetek, amelyekben csak I. (szakmunkás) és II. (betanított) járulékcsoporthoz tartoztak.

A járulékot a tagok a bizalmiaknál vagy nagyobb gyárakban az üzemi pénztárosoknál adták le. Ahol erős, tekintélyes volt a szakszervezet, ott a fizetési napon a bér felvételével egyidejűleg az üzemben vagy műhelyben zajlott a befizetés. Az anyagi kötelezettség teljesítését bélyegek igazolták. Mindenki gondosan őrzött két könyvecskét: az egyik a szakszervezeti, a másik a szabadszervezeti tagságot tanúsította. Az egyórai bérnek megfelelő heti járulék ugyanis két tételt foglalt magában: kb. 50% járt belőle a hivatalosan elismert szakszervezetnek, míg a másik fele a féllegális szabadszervezeté volt. Ez utóbbit formailag mint a szaklap előfizetési díját könyvelték el, amit a tagok rendszeresen megkaptak.

A járulék fizetésén kívül a tagok kötelességei közé tartozott az alapszabályok betartása, a vezető szervek határozatainak végrehajtása, a munkáltatókkal kötött egyezmények és a munkaközvetítési határozatok elfogadása.

A tagoknak a közgyűlésen aktív és passzív választójoga volt, munkanélküli-, utas-, beteg-, özvegy-, árva- és rendkívüli segélyben, továbbá díjtalan munkaközvetítésben részesültek. A tagok rendelkezésére álltak az egyesületi helyiségek, a könyvtár, részt vehettek a művelődési és szórakozási rendezvényeken.

A szabadszervezetek a gazdasági érdekvédelem intézményei, egyszersmind a politikai harcot vezető szociáldemokrata párt alapszervezetei voltak; az MSZDP kollektív tagjaiként taglétszámuk arányában szervezeti járulékot fizettek. Ezt az összeget a szabadszervezet pénztárából közvetlenül a párttitkárságnak utalták át. A szabadszervezetek tagjai egyénileg, de a szabadszervezet közvetítésével rótták le a másik párttagdíjfajta, az országos pártadót.

A szabadszervezeti tagság jogot biztosított segélyre munkabeszüntetés, kizárás és megrendszabályozás esetén. A szabadszervezetbe való belépés, illetve a szaklapra való előfizetés valamennyi szakszervezeti tag számára kötelező volt. Így minden szervezett munkás és alkalmazott legalább kettős módon kapcsolódott a szociáldemokrata párthoz közvetett kollektív kötöttséggel, mert tagja volt a szabadszervezetnek, amely mint közösség az MSZDP része volt, és közvetett egyéni kötöttséggel, mert befizette az országos pártadót a szabadszervezeti járulékkal. Ebben az értelemben volt minden szakszervezeti tag egyúttal párttag is. Ezért a szakszervezetek tagsága beleszámítandó az MSZDP taglétszámába. A párttitkárság a

Szocialista Munkásinternacionálé Végrehajtó Bizottságához 1926-ban küldött jelentésében közölte: „Magyarországon a párt szervezeti felépítése a szakmai szabadszervezetekre épül fel, és a szakszervezetek taglétszáma voltaképpen a párt tagjainak számát is jelenti.” Az egyéni párttagság vállalása 1920 elejétől külön belépési nyilatkozat kitöltésével történt.

A bizalmiak

Az üzemekben, műhelyekben, építkezéseken dolgozó szervezett munkások és az illetékes bizottság között a bizalmiak tartották fenn az összeköttetést. Általában 10–30 szakszervezeti tag választott egy-egy bizalmi. Azokban a gyárakban, ahol több szakmai szervezet volt jelen, a különböző részlegekben az azonos szakmájú dolgozók szakmai bizalmi is választottak. A szakmai bizalmiak élén a vezető bizalmi állt. Az egyes részlegeken, osztályokon belül pedig a többféle szakmai bizalmi munkáját az osztályvezető bizalmi hangolta össze. A bizalmiak a maguk soraiból jelölték ki a főbizalmi, aki az összes bizalmi, az egész gyár mozgalmát irányította. A szakszervezetek számára a bizalmihálózat volt a tagság mozgósításának fő eszköze.

A mozgalmak, akciók, rendezvények ügyében a szabadszervezet vezető funkcionáriusainak javaslatára az irányító testület hozott döntést; ezután összehívták az összes szervezőbizottsági tagot, a következő lépésben a fő- és vezető bizalmiakat, végül az összbizalmi testületet.

A szervezett munkásságot a maga egészében átfogó bizalmirendszer, amelynek révén a szakszervezetek vezetőségei kapcsolatban álltak külön-külön minden egyes tagjukkal is, a legális munkásmozgalom legfontosabb működési-szerkezeti elemének tekinthető. Bizalminak legalább hat hónapos, vezető és osztálybizalminak egyéves, főbizalminak hároméves tagságot igazoló embereket választhattak meg. Kisipari műhelyekben a létszámtól függetlenül legalább egy bizalmi választottak, aki tagja volt a szakosztályi, illetve szövetségi bizalmitestületnek.

A bizalmi a gyárban, üzemben, műhelyben dolgozó szervezett munkások közösségének érdekeit képviselte. Ezért megválasztása csak az adott munkahelyen volt érvényes; kilépéskor, elbocsátáskor megbízatása érvényét veszítette.

A szakosztályok

A tagok Budapesten és környékén a szakmájuk szerint illetékes szakosztályhoz tartoztak. A vasasoknál például bádogos és szerelő, bronzműves és fémnyomó, csiszoló, esztergályos, kisipari kovács, gyáripari kovács, épületlakatos, gyáripari

lakatos, rézműves, vasöntő, műszerész, mozigépész, közüzemi munkás és villanyszerelő szakosztályok működtek. A MÉMOSZ-ban 13, a fásoknál 10, a nyomdászoknál 7 szakosztály működött. Az alkalmazotti szakszervezetek tagjai ágazatok szerint csoportosultak szakosztályokba. Ez a felépítés a szakmai elvet követte, amely a polgári korszak végéig lényegében változatlanul a szakszervezetek szerkezetének meghatározó vonása maradt. A tagsági kapcsolat a mindennapok valóságában a szakosztályi keretek között elevenedett meg.

A vertikális tagoltság bizonyos mérvű fellazítását, a horizontálisan átkötő vezetési és szervezési vonalak kiépítését célozta a területi csoportok, szervezőbizottságok létrehozása, főleg a helyi munkásotthonokban. Az új mozgalmi szervek elsődleges feladata a munkásotthonok életének megszervezése volt, a városban, elővárosban lévő üzemek dolgozóinak odavonzása, szakmai különbség nélkül. A területi szervezőbizottságok nem rendelkeztek „saját” tagsággal, sem olyan anyagi alapokkal, amely lehetővé tette volna bérmozgalmak önálló kezdeményezését és vezetését.

A szervezőbizottságok 10-15 tagú vezetőségét évente tag- vagy közgyűlésen választották, s az illetők semmiféle tiszteletdíjban vagy más javadalmazásban, anyagi előnyben nem részesültek munkájukért.

A szervezőbizottsági tagok tevékenysége nem merült ki az üléseken való megjelenésben, hanem kivették részüket a folyamatos szervező és agitációs munkából is. A bizalmiak többnyire vasárnaponként jelentették be igényeiket: hol, mikor, milyen értekezletet, gyűlést kívánnak rendezni. A titkár pedig beosztotta a szervezőbizottsági tagokat, hová látogassanak el hét közben, mely rendezvényen képviseljük a szakma irányító testületét. A munkások a szervezőbizottság tagjától felvilágosító, eligazító szót kívántak hallani, elvárták tőle a tájékozottságot a szakszervezet és a szociáldemokrata párt ügyeiben, s megkívánták, hogy járatos legyen általános politikai kérdésekben is. A szervezőbizottsági tagság feltétele volt a legalább ötéves szakszervezeti tagság.

Növelte a szervezőbizottság jelentőségét, hogy a vezetése alatt álló szakosztály nem ágazott el tovább „felfelé”, és nem tagolódott tovább „lefelé”. A szakszervezetek nem egymáshoz kapcsolt, alá-, illetve fölérendelt egységekből (alapszervezet–középszintű vezető – szervközpont) alakultak ki, hanem jelentékeny függetlenséget élvező szervezetekből épültek fel. Ezeket a tagsághoz a bizalmiak, a központhoz a szervezőbizottság saját funkcionáriusai kapcsolták, tehát nem felülről erőszakolt vagy kijelölt személyek. A felsőbb intézmények, testületek a szakmák közötti koalíció alapján létrejött csúcsszervek voltak. Az üzemekben, műhelyekben pedig nem létesültek alapszervezetek. Így módon a szervezőbizottság a szakmai érdekek sajátos, elsődleges és egyetlen képviselője, hangadó intézménye volt, továbbá az érdekek gyakorlati kifejezésének: a mozgalmi aktivitásnak és a bérharcoknak a vezetését látta el.

A szervezőbizottság irányította a tagtoborzó munkát is. Ennek legfontosabb formája a gyűlés, értekezlet volt a gyárak, műhelyek munkásai számára. Az összejövetelek a munkásotthonban, a szakszervezeti helyiségben vagy bérelt, többnyire vendéglői teremben zajlottak, esetleg más, alkalmas helyen a közelben. A gyűléseknek, értekezleteknek két alaptípusa volt. Vagy egy-egy gyár, üzem valamennyi munkása számára hirdették meg, vagy pedig – elsősorban a kisipari ágazatokban – egy-egy szakmai csoport részvételével rendezték meg a gyűlést.

A szakszervezeti tagok nem alkottak szervezetet, hanem informális csoportot. A munkahelyen a munkáltatók és az üzemvezetők csupán azt tűrték el, hogy a bizalmi segítőtársaiként működő bélyegkezelők beszédjék a tagsági járulékot, s szóljanak a készülő rendezvényekről.

A szakszervezeti vezetés maga sem kívánta az üzemi szervezetek kiépítését. A szaklap többször is a „gazdasági viszonyok fejletlenségére”, a „szakszervezeti egység megóvásának érdekeire” hivatkozott. Az üzemi szervezetek kiépítése az egész szakszervezeti mozgalom teljes átszervezését, iparági alapra helyezését tette volna szükségessé. Ehhez viszont nem voltak adottak a feltételek sem a szakszervezeti mozgalom politikai és gazdasági környezetében, sem pedig vezetőségének és tagságának gondolkodásában, szemléletében.

A szervezőbizottságok ülésein a titkár, a tagok, a bizalmiak és a központi szervezetek tájékoztatása, adatai alapján megvitatták az egyes üzemekben fizetett béreket, a munkafeltételeket, különösen a munkaidőt és intenzitást, a munkaerőpiac és munkaközvetítés helyzetét, a tulajdonosok, gyárvezetők, mesterek magatartását stb. Rendszerint a titkár terjesztett be javaslatot arra, hogy hol, mikor milyen célokkal és módszerekkel lépjenek fel a szakma vagy egy-egy szakmai részleg, üzem, műhely munkásai helyzetük javítása érdekében.

A nem sztrájk jellegű, béremelési és más követelések érdekében folytatandó akciókról a szervezőbizottság határozott, miután megvitatta a cselekvés lehetséges változatait. A leggyakoribb módszer az volt, hogy megfogalmazták a követeléseket tartalmazó emlékiratot, és átnyújtották a munkahelyi vezetőségnek.

Az 1900-as években létrehozott központi ellenállási alapon kívül, azzal párhuzamosan, sok szakosztályban külön szakmai védelmi alapok létesültek. Sztrájk esetén – a központi ellenállási alaphoz fizetett segélyen kívül – ezekből is juttattak a tagoknak.

A szervezőbizottságok a védelmi alapok kezelésére, a mozgalmak vezetésére függetlenített, a védelmi alaphoz fizetett tisztviselőket alkalmaztak. A szakma kulcsembere, a szervezőbizottság operatív irányítója a függetlenített titkár volt, akit szintén évente választottak meg. Ő intézte a napi ügyeket, kézben tartotta és mozgatta az üzemektől, műhelyektől a szervezőbizottságon át a szakszervezet és az MSZDP központjáiig vezető szálakat. Naphosszat járta a gyárakat, tárgyalta a bizalmiakkal, a munkásokkal, igen gyakran részt vett szakszervezeti és pártértekez-

leteken, ahol képviselte a szakmát. Az állás befolyást és tekintélyt biztosított számára.

A szervezőbizottságok fontos politikai teendőket is elvégeztek. Az MSZDP és a szakszervezetek a munkásmozgalom valamennyi tevékenységi mezőjében szervesen összeépültek. A szakosztályok az MSZDP alapszerveiként működtek. A szervezőbizottságok pedig olyan jellegű pártvezetőségi feladatokat láttak el, amelyekhez az irányelveket, utasításokat, információkat a párttitkárságtól kapták. Így mozgósítottak a szociáldemokrata párt kampányaiban, akcióiban, választási hadjárataiban való részvételre. A pártkongresszusokra és a pártválasztmányba a szervezőbizottságok jelölték ki a szakma delegátusait. A szakosztályi sajtóbizalmiak tetemes részt vállaltak a *Népszava*-előfizetők táborának gyarapításában.

A szervezőbizottságok arra törekedtek, hogy a szakosztályokban a szociáldemokrata eszmei-politikai felfogás érvényesüljön, és megakadályozzák minden más szemlélet behatolását.

A szakosztályok nem csupán gazdasági és politikai tartalmú szervezetek voltak, hanem hagyományosan kialakult értékrend és magatartási normák kötelékével összefűzött közösségek is. A csoportokban elfogadott viselkedési minták betartására a szervezőbizottságok felügyeltek. A testületek tehát mint közmegegyezéssel elfogadott erkölcsi ítélőszékek is szerephez jutottak, s döntéseiknek a szakosztályi tagok a legtöbb esetben alávetették magukat. A szervezett munkások etikája szerint a legsúlyosabb vétség az egyéni előnyökre törekvés volt a csoportérdekek figyelmen kívül hagyásával, azok megkárosításával. Hiszen a szakszervezeti mozgalom célrendszerében központi helyet elfoglaló gazdasági érdekvédelmet gyengítették vagy hatástalanították a sztrájk törés különböző formái, az akkord- és a bérrontás. Sztrájk vagy kizárás esetén a szakszervezeti tagnak tilos volt bármiféle munkát végeznie. Ugyancsak nem volt szabad a normánál gyorsabban, nagyobb intenzitással dolgoznia, valamint a megszabott órabérnél alacsonyabb összegért elvállalnia egy-egy munkafolyamatot.

Ha a bizalmiaktól vagy a munkástársaktól bármilyen ügyben bejelentés érkezett, a szervezőbizottságok tárgyalták meg a dolgot. Amennyiben a vétség ténye beigazolódott, az eset súlyának arányában szankciókat alkalmaztak: kizárást, figyelmeztetést, eltiltást bizalmi vagy más tisztségre választhatóságtól, megrovást és bocsánatkérési kötelezettséget a szaklapban. A megtorlás fokozatait nem kodifikálták, módját és mértékét a munkások jog- és igazságérzete szabta meg. A szervezőbizottságok erkölcsi tekintélyét bizonyítja, hogy a szakosztályi tagok személyes vitáiban, sérelmeiben is állást foglaltak, és döntéseiket ilyen kérdésekben is elfogadták.

Helyi csoportok

A szervezőbizottságok budapesti és főváros környéki hatáskörrel működtek. A többi városban, nagyobb községekben élő szervezett munkások közös helyi csoportot, illetve ahol számuk nem érte el a 20 főt, csupán adminisztratív ügyeket ellátó befizetőhelyet hoztak létre. A helyi csoportok 9-11 tagú vezetéségeit évente közgyűlésen választották. A testület a lokális ügyekben döntött és irányította a csoport gazdasági és politikai akcióit, a munkásotthon igazgatóit. A helyi csoportok is betöltötték az MSZDP-alapszervezetek ügyviteli és politikai funkcióit.

A helyi csoportok kettős alárendeltségben tevékenykedtek. Működésüket felügyelte a szakszervezet központja, míg a helyi jelentőségű bérmozgalmak, kollektívszerződés-tárgyalások és más teendők lebonyolítását a szociáldemokrata párt városi, községi vezetősége irányította. A fontos helységeken függetlenített MSZDP-titkár dolgozott, aki a pártmunkán kívül vezette a szakszervezeti csoportok bérharcait, és képviselte őket a munkáltatókkal, valamint a hatóságokkal szemben.

A központi szervek a vidéki csoportokkal az írásbeli összeköttetésen kívül tisztségviselőik rendszeres látogatásai révén tartották a kapcsolatot. A vasasszakszervezet 1929-ben 47 vidéki csoporttal működött. Az építők, a famunkások, a nyomdászok, a bőrösök szintén kiterjedt vidéki hálózattal rendelkeztek.

A helyi szervezetek hatékonyabb irányítása érdekében regionális kerületi titkárságok alakultak függetlenített szövetségi tisztviselők vezetésével Csepelen, Győrött, Pécsen, Salgótarjánban, Diósgyőrben, majd Ózdon.

Központi szervek, intézmények

A fővárosi szakmai szakosztályok és a vidéki helyi csoportok munkáját minden szakszervezetben a központi szervek, testületek irányították, még az 1919 előtt kialakult és megőrzött kettős szerveződésben. A szakosztályok és a helyi csoportok alapegységei, alapszervezetei voltak a legális szakszervezeteknek (hivatalos, alapszabályokban engedélyezett néven egyesület, egyesület, szövetség) és a féllegális szabadszervezetnek (hivatalos néven rendszerint szakalapalap). A kettéválás csak a központi vezetés szintjén történt meg, a szabadszervezetnek nem voltak külön alapszervezetei, csoportjai.

A belügyminisztérium által láttamozott alapszabályokkal működő legális szakszervezetek szinte teljes egyöntetűséggel a következőkben határozták meg rendeltetésüket: kötelességük a szakszervezet „tagjainak szellemi és anyagi érdekeit megóvni, munkafeltételei javítására irányuló törekvéseit előmozdítani. E célból:

– tagjainak munkanélküli-, utas-, beteg-, rendkívüli, özvegy- és árvasegélyt nyújt, amilyent a közgyűlés állapít meg;

– tagjait kedvezőbb munkafeltételek elérésében támogatja, s a munkaviszonyoknak visszásságait a törvényhozáshoz és az illetékes hatóságokhoz intézett beadványokban föltárja;

– tagjait díjtalanul munkába közvetíti; munkaviszonyból eredő vitás ügyekben tagjainak díjtalan jogvédelmet nyújt;

– általános szakmabeli, tagok gazdasági érdekeit felölelő kérdések megvilágítására tudományos és gyakorlati előadásokat, fölolvasásokat rendez;

– kereseti viszonyairól statisztikát vezet, és azt hivatalos lapjában közzéteszi;

– könyvtárat létesít, szaklapot és folyóiratokat, füzeteket, könyveket ad ki;

– tanfolyamokat, multságokat és kedélyes összejöveteleket rendez, dalárdát alakít;

– helyi csoportokat és befizetőhelyeket állít föl.”

A szakszervezetek „egyetemes legfőbb szerve” a kétévenként összehívott közgyűlés volt. A kongresszus – többek között – megválasztotta a központi vezetőséget, megtárgyalta a szakosztályok és csoportok indítványait, szabályozta a járulékokat és a segélyeket, jóváhagyta a különféle ügyrendeket. A küldötteket a helyi csoportok és a szakosztályok delegálták, jobbára a vezetőség, illetve a szervezőbizottság tagjai közül.

A központi vezetőséget az elnök, a három alelnök, a két titkár, a pénztáros és helyettese, a jegyző és helyettese, az ellenőr, a szaklap szerkesztője, a külön funkciót nem viselő 11 tag és hét póttag alkotta. A titkárok, a szerkesztő és a pénztáros mint függetlenített alkalmazottak (politikai munkatársak) dolgoztak, a többiek társadalmi megbízatásként látták el feladatukat.

A hét tagból álló felügyelő választmány a szakszervezet pénz- és vagyonkezelését ellenőrizte. A nagyválasztmányt – amely inkább vitaforum volt – a központi vezetőség, a felügyelő választmány és a 10 legnagyobb vidéki helyi csoport egy-egy küldötte képezte. Fél évenként tartott ülésein a vezetőség beszámolt a szervezet helyzetéről és ügyeiről.

A központi vezetőség operatív szerveként működött az elnökség. Tagjai az elnök, az alelnökök, a felügyelő választmány elnöke és titkárok. A testület hetenként, tíznaponként ülésezett, ahol megtárgyalták: a tagsági viszonyok, a szociális segélyek, a jogvédelem, a munkaközvetítés ügyeit; az oktatás, a kulturális élet, a szervezés kérdéseit; más szakszervezetekkel és a nemzetközi szervezetekkel való kapcsolat aktuális problémáit.

A dualizmus időszakában kialakult szabadszervezetek tevékenységét a hatóságok hivatalosan nem ismerték el, és nem hagytak jóvá olyan szakszervezeti alapszabályt, amely a gazdasági harc támogatását tartalmazta. Sőt a belügyminiszteri láttamozásnak egyenesen feltétele volt, hogy a statútum tartalmazza az

ügynevezett sztrájkparagrafust, amely – mint a budapesti csizmadiasegédék alapszabálya – kimondta: „Összebeszélés folytán bekövetkezett munkaszünetelés résztvevői az egylet pénztárából nem segíyeztenek.” Éppen ezért volt szükség arra, hogy a szakszervezet egyéb ügyeitől elkülönülten kezeljék az ellenállási alapot. A gazdasági harc szervezése, finanszírozása tehát féllegális tevékenység, hivatalosan tiltott volt; a hatóságok tudták, hogy mégis folyik, szemet hunytak, de amikor valamilyen, többnyire politikai okból jónak látták, ürügyül használták ki a szervezetek zaklatására, esetenként megbénítására.

A korábbi ellenállási pénztárakból 1906–1907-ben kifejlődtek a szakmai szabadszervezetek. A szakszervezet fogalma ez időtől „a szabadszervezetekkel kiegészített szakegyesület”, amelyben a szakegyesület végezte a kormányhatóságilag láttamozott alapszabályokban engedélyezett munkanélküli- és szociális segíyezési, oktatási feladatokat, a munkaközvetítést. A szabadszervezeteké pedig a tiltott munka volt: irányították a bérmozgalmakat és a sztrájkokat, kezelték az ellenállási alapot, a gazdasági harcok anyagi fedezetét.

A szabadszervezetek továbbélését 1919 után az tette szükségessé, hogy a kormányzat továbbra sem ismerte el jogilag a szakszervezetek szerepét a bérharcokban, törvényesen nem engedélyezte a sztrájkok szervezését és az ezzel összefüggő segíyezést. A dualizmus időszakához viszonyítva azonban lényeges változást jelentett, hogy bérmozgalmakra vonatkozólag a szakszervezetek alapszabályai már nem foglalták magukban az ún. sztrájkparagrafust.

A szakmai szervezeteket a hatóságok de facto elismerték mint a munkások gazdasági érdekeinek védelmére hivatott intézményt. Azok a szervezetek, amelyek az 1920-as években készültek a szakszervezetek jogállásának szabályozására, s amelyek kifejezték az államhatalom szemléletét a szakszervezetekkel kapcsolatban, abból indultak ki, hogy a szakszervezetek a gazdasági harc eszközei. Az ipari érdekképviseltek szintén elfogadták hivatalos tárgyalófélként a szakszervezeteket, amelyeket előnyben részesítettek bármilyen állami bérmegállapító vagy más közvetítő intézménnyel szemben.

Nem arról volt szó, hogy akár az állam, akár a munkaadók szövetségei most önszántukból nagyobb mozgásteret kívántak biztosítani a szakszervezeteknek. A munkásság maga vívta ki a partner jogát már az első világháború idején. A forradalmak időszakában pedig a szakszervezetek az államhatalom részeként működtek. Ilyen előzmények után már nem lehetett erőltetni azt az anakronisztikus szemléletet, amely szerint a szakszervezetek csak jótékonyági és szociális egyesületek. Másfelől az ellenforradalmi államhatalom elsősorban a forradalmi munkásmozgalom felszámolására összpontosította figyelmét. Túlságosan megosztotta volna az erőszakapparátus energiáját, ha nem tűri meg a szakszervezeteket a munkásság gazdasági érdekképviselteként, és minden bérmozgalmi tevékenységet erőszakkal igyekszik megakadályozni. A szakszervezetekkel kapcsolatban a kor-

mányzat fő célkitűzése az volt, hogy felszámolja a szociáldemokrata párttal fenn tartott kapcsolataikat, és elsősorban az MSZDP-hez vezető szálak felfedésére és elvágására utasította a rendőri és csendőri szerveket. Ezért is nagyobb szervezetek rendszerint két titkárt foglalkoztattak. Egyikük a legális apparátus ügyeit vezette, hozzá tartozott a szociális segélyezés, a tagügyi iroda, a munkaközvetítő, a székház és más létesítmények gondozása. Külön titkár látta el a szabadszervezetekre tartozó feladatokat, elkülönített irodával, nyilvántartással és számvittel, ő felügyelte a szaklap szerkesztőségét is.

A párhuzamosság egyik megnyilvánulási formáját, a legális és féllegális apparátus kiépülését a szakszervezetre mint egyesületre vonatkozó jogi korlátozások tették szükségessé, s e téren a helyzet a Horthy-korszakban sem változott. A kétoldozódás tehát egyfelől abból a szükségletből származott, hogy a szakszervezet alkalmazkodjék a jogi lehetőségekhez, illetve függetlenítse magát ezek hiányától, s minden feladatkörét eredményesen betölthesse, akár hivatalos engedélye volt rá (kulturális és szociális tevékenység), akár a hatóságok hallgatólagosan megtűrték (gazdasági harc), vagy éppen kifejezetten tiltották (politikai munka).

A párhuzamos intézmények létrejöttének másik forrása az volt, hogy az egyes szakmák, ágazatok munkástömbjei egységes cselekvésének keretei fokozatosan egymás mellé épültek, és nem egymás helyébe léptek. Ezért a párhuzamosságon kívül a struktúrát a széttagoltság is jellemezte. A szakmai szakosztályok többnyire az egyesülés előtti önálló szakegyletekből alakultak ki, s a hagyomány alapján jogot formáltak az össz munkásság érdekeit csorbító autonómiára. A központosítás csak részlegesen valósult meg, és a szakosztályok életének sok olyan mozzanata volt, amelyben a központi szervek akarata csak korlátozottan érvényesült. A szakosztályok fontos jogköröket és anyagi eszközöket lényegében saját fennhatóságuk, ellenőrzésük alatt tartottak meg, s ezt a kiváltságos helyzetet igyekeztek megvédelmezni a „felülről” jövő beavatkozással szemben.

Valamennyi szakszervezet belső életét, működését elsősorban az jellemezte, hogy demokratikus intézmény volt. A tagság véleményének kifejezését számos biztosíték tette lehetővé. A központosítás erősödése ezeket nem halványította formális jellegűvé. Az elnökség, a titkárság és a belső iroda ugyanis, bármennyire növelte hatalmát, elhatározásait elsődlegesen meggyőzéssel, s ennek eszközéül tárgyalásokkal, értekezletekkel, gyűlésekkel valósíthatta meg. Az apparátus nem kerekedett a választott testületek fölé, amelyek éppen a rendszeres tanácskozások, ülések révén állandóan ellenőrizték a fizetett tisztviselők munkáját.

A megválasztott tisztségviselők döntően társadalmi munkában látták el feladataikat. A bizalmiakból, a helyi csoportok vezetőiből állt össze a népes aktívahálózat. Függetlenített funkcionárius a központi szövetségi titkár, a fővárosi vagy nagyobb vidéki városi titkár, a szaklap szerkesztője, szervezők, adminisztrátorok. Általában 1200-1500 tagra jutott egy függetlenített munkatárs, ami a feladathoz képest nem

volt túlzott. A kisebb, néhány száz főnyi szakegyletek részmunkaidőben foglalkoztatták titkárait.

A szakmunkásból szakszervezeti funkcionáriussá „avanzsált” titkárnak inkább az életmódja, s nem a jövedelme változott. Fizetése legfeljebb egynegyedével múlta felül a szakmunkások átlagos keresetét, de nem érte el az iparban adott maximális bért. Viszont nem kellett félnie a munkanélküliségtől. A tisztviselőség szinte a nyugdíjkorig jelentett biztos állást. A tagság nehezen vált meg megszokott vezetőjétől.

A szakszervezeti tisztviselő nem került be a köz- vagy magánhivatalnoki rétegbe. Feladata a munkásság gazdasági harcának szervezése, adminisztrálása volt, hisz a szakszervezet sem vált a gazdasági, társadalmi-politikai intézményrendszer részévé, s alapvetően ellenzéki szervezet maradt. A szakszervezeti alkalmazott érdekelt volt a szakszervezet eredményességében, mivel ezáltal az ő presztízse emelkedett.

2. Gazdasági és szociális érdekvédelem

A korai szabadversenyos kapitalizmus körülményei között kezdetben Magyarországon sem létezett a munkások, alkalmazottak érdekvédelme. A „gründoló” kapitalizmus bő két évtizedében, az 1870–1880-as években Tisza Kálmán országlása idején, a kormányzat a munkáskérdést még nem tekintette társadalmi, politikai kérdésnek, legfeljebb szegény-, de inkább rendőrügynek. Az 1884-es ipartörvény lehetővé tette, hogy a munkaidő reggel 5-től este 9-ig tartson, csupán a 16 éven aluli fiatalok munkaidejét határozta meg 8–10 órában. Az 1870-es években belügyminiszeri rendelet tiltotta a munkabér felemelését célzó, netán sztrájkra vezető összebeszélést, csoportosulást.

A kormányzati szociálpolitika kezdetei Baross Gábor kereskedelemügyi miniszterségének éveiben (1889–1892) kezdett kialakulni. 1890 tavaszán Vilmos császár tanácskozássra hívta Berlinbe az európai kormányok vezetőit, ahol a fő téma a munkáskérdés és a szociálpolitika volt. XIII. Leó pápa 1891 májusában adta ki a *Rerum Novarum* kezdetű, a szociális kérdéssel foglalkozó enciklikát. 1890-ben szinte minden európai országban szervezett tömegek emlékeztek meg május elsejéről.

Magyarországon 1890-ben dolgozták ki a vasárnapi munkaszünetről, a gyári és ipari alkalmazottak betegség elleni biztosításáról szóló törvénytervezeteket, amelyek a következő években léptek életbe. Az 1893-as XVIII. törvénycikk elrendelte a húsz munkásnál többet foglalkoztató üzemek ipari felügyeletét. A törvények és rendeletek, súlyos fogyatékoságaik ellenére, jelentősek voltak a korszerű szociálpolitika megalapozásában. Ennek kiemelkedő állomása volt az 1907. évi XIX. törvény, amely az iparban és a kereskedelemben foglalkoztattak kötelező beteg- és balesetbiztosításáról szólt. A törvény értelmében a biztosítottak száma egymillió fölé emelkedett. A járulékfizetés és a pénztári önkormányzati képviselőlet dolgában a munkáltatók és a munkavállalók közti korábbi egyharmad–kétharmad helyett a paritásos elvet állította fel. Az Országos Munkás Betegsegélyző és Balesetbiztosítási Pénztár autonómiájának korlátozására és felügyeletére állították fel az Állami Munkásbiztosítási Hivatalt. A szakszervezetek több határozatban követelték e hivatal megszűntetését, a munkásbiztosítás önkormányzati munkájának zavartalan-ságát, a biztosítandók körének szélesebb kiterjesztését, a gyógyszerárak községi kezelését.

A biztosításból a foglalkoztatottak igen jelentős része kimaradt (a bányászok, a mezőgazdasági munkások), s ugyanakkor több, más megszorítást tartalmazó törvény, rendelet született. Míg az iparpolitikát számos korszerű törvény segítette és lendítette előre, a munkáskérdés kezelésére érezhetően kevés figyelem jutott. Így

a munkaidő, a munkafeltételek, az alkalmazás, az elbocsátás, a munkanélküliség, a nyugdíj, a rokkantság, a család, a lakás, az oktatás stb. kérdéseinek megválaszolása a munkásság szervezeteire hárult.

Az MSZDP 1890-es *Elvi nyilatkozata* és 1903-as programja követelte a munkásokat védő törvények széles körű alkalmazását, a földmunkások, a cselédek, a háziiparban dolgozók egyenjogúsítását az iparban alkalmazottakkal, továbbá azt, hogy létesítsenek állami munkafelügyeletet a munkásszervezetek képviselőinek bevonásával. Valamennyi foglalkoztatási ágban vezessék be az alkalmazottak biztosítását betegség, baleset, munkanélküliség, rokkantság, aggkor esetére, valamint a biztosítottak önkormányzatát. A munkaidő naponta legfeljebb nyolc órát tarthat, s hetenként legalább 36 órás megszakításlan munkaszünetet kell biztosítani. A program követelte a 14 éven aluliak foglalkoztatásának megtiltását, a női munka korlátozását, az időbér kötelezővé tételét és a bérek kifizetését hetente, készpénzben.

Az 1890-es évtizedben a gyorsan fejlődő fővárosban megszorodtak a munkásság bérmozgalmai. Míg a korábbi évtizedekben alig voltak munkabeszüntetések, sztrájkok, addig az 1890-es években a lapok mind gyakrabban foglalkoztak a munkások életkörülményeivel, a bérkaszányák világával.

1894-ben a fővárosban hozzávetőleg harminc szakegylet működött. Ezek a szakegyletek munkaadójuktól teljesen elkülönült, önálló, saját alapszabállyal rendelkező szervezetek voltak. Lapokat adtak ki (*A Kőfaragó, A Czipész, Asztalosok Szaklapja, Vas- és Fémmunkások Szaklapja* stb.), amelyek nemcsak a szervezkedésről, az anyagi helyzetről, a munkakörülményekről cikkeztek, hanem az ellenálási pénztár létesítéséről, a sztrájkokról is beszámoltak. A szakegyletek száma az évtized második felében tovább nőtt, ami egyaránt kiterjedt a pinceműhelyekre és a nagyüzemekre is. A fővárosban nagy számban dolgozó lengyel, szlovák, cseh, olasz munkások is létrehozták saját szervezeteiket.

A szakegyletben folyó rendszeres szervezeti élet során pontosan feltérképezték az egyes műhelyek, gyárak munkaviszonyait. Név szerint ismerték a basáskodó munkavezetőket, a túlmunka körüli visszaéléseket, s megtárgyalták a bér- vagy sztrájkmozgalmak beindítását. Ezek egyaránt kiterjedtek a kis- és nagyüzemekre, a feldolgozó- és az alapanyagokat előállító iparra, a bányászokra. Így pl. 1893-ban 1600 vasmunkás sztrájkolt a Fegyver- és Gépgyárban, 1894 elején 5000 asztalosmunkás tíz hétig sztrájkolt, 1893-ban 3000 Pécs környéki bányász sztrájkolt. Az 1890-es évtizedben több hullámban sztrájkok, emberéletet követelő heves összecsapások voltak a petrozsényi, a krassói (Anina, Moravica, Stájerlek) német, román, magyar bányászok és kohászok körében. Az 1897-es évben a fővárosban több tízezer munkás sztrájkolt. A sztrájkok és bérmozgalmak részleges eredményeket hoztak (javult a bánásmód, valamelyest csökkent a munkaidő). A fővárosi kőművesek nagy sztrájkja viszont, amelynek célja a csoportvezetői rendszer eltörlése volt, eredménytelen maradt, háromheti szívós harc után a tartalékok kimerül-

tek. A bérmozgalmak és sztrájkok részleges sikerének és nagy kudarainak tanulsága az volt, hogy fokozni kell a szervezettséget és az átgondolt követeléseket kell megfogalmazni.

Az újjáalakított Szaktanács 1905-ig megtartott tanácskozásai, kongresszusai nemcsak az országos szövetségek megteremtésével, további rétegek megszervezésének szükségességével, hanem a munkásvédelem, a sztrájkügy, az egyesülési szabadság kérdéseivel foglalkoztak.

A szakszervezetek kongresszusain olyan érdekvédelmi törvények megalkotását sürgették, amelyek a munkaadók és a munkavállalók közös megállapodására épülnek. Állandó vegyesbizottságot kívántak létrehozni, amely meghatározza a minimális munkabért és munkaidőt. Nem kifogásolták az állami munkaközvetítést, de amíg nincs a munkaadókból és munkavállalókból álló, paritásos alapon működő munkaközvetítés, a szakszervezetek vállalják az önálló munkaközvetítést. Vagyis a szakszervezetek az állami munkaközvetítés demokratizálását szorgalmazták. A munkaadók is szívesen igénybe vették a szakszervezeti munkaközvetítést, amely a bérharcban állók védelmét is szolgálta.

A szakszervezeti kongresszusok határozatai nem hagytak kétséget afelől, hogy a szervezett munkásság jogosnak és szükségesnek tartja a sztrájk alkalmazását. A szakszervezetek harmadik, 1904-es kongresszusa elfogadta a sztrájkszabályzatot. A szabályzat megállapította, hogy „a tőkés termelési rendszerben a sztrájk és a bojkott nélkülözhetetlen eszközei a munkásosztály ama küzdelmének, amely a munkaviszonyok jobbítására irányul. A munkás feltétlen joga, hogy társaival egyesülve bérharcok segítségével javítsa munka- és életviszonyait. A munkásság követeli a gyűjtési tilalom visszavonását és a teljes sztrájkszabadságot oly módon, hogy a sakegyesületek a sztrájkolókat segíyezhessek.”

A sztrájkszabályzat óvott a könnyelmű és nem kellően előkészített sztrájkoktól, és ellenállási alap létesítésére kötelezte a szervezeteket. Bérharcra csak az országos szövetség és a Szaktanács jóváhagyásával kerülhet sor; a jóváhagyás nélkül kirobbant bérharc nem kaphat anyagi támogatást, s ez alól csak a védekező sztrájk és a munkáskizárás (amikor a vállalkozó önkényesen elbocsátotta dolgozóit) kárvallottjaival lehet kivételt tenni. „A sztrájk csak akkor lehet eredményes – állapította meg Varga Jenő közgazdász –, ha a tőkés profitérdeke csorbát szenved, s a munkaszünet hatékonysága a vállalat profitjára gyakorolt hatással mérhető.” A századelőn kereskedelmi miniszteri rendelet tiltotta meg, hogy a hatóságok a sztrájkolókat karhatalommal a munka felvételére kényszerítsék, ám ez még nem jelentette a sztrájkjog törvényes elismerését.

1902–1904 között gyorsan nőtt a szervezett munkások, azaz a tagdíjat fizetők száma, akik ennek alapján részesülhettek a különféle segélyekben. A taglétszám 1905. január elsején elérte az 55 000-et, s a bevétel meghaladta a 846 000 koronát. A 706 000 koronát képező kiadási rovatban a következők szerepeltek: munka-

nélküli-, utazási, tartózkodási segély, oktatás, jogvédelem, agitáció. Az alkalmazottak fizetésére 38 500 koronát fordítottak.

1903-ban hozzávetőleg 800 munkabeszüntetés és sztrájk volt, míg 1904-ben 325 sztrájkot jelentettek be a Szaktanácsnak. Ezekben az években a sztrájkok háromnegyed része a munkások teljes vagy részleges győzelmével végződött. A munkabérek 10-15%-kal nőttek, míg a munkaidő fél órával, egy órával csökkent.

1905–1907 között – az éles politikai harcok éveiben – rendkívül heves gazdasági összeütközések is voltak. A munkaadók gyakran alkalmazták a kizárást, rendelték el műhely- vagy építkezési zárlatot. Válaszul az ipari munkások egyre sűrűbben álltak le; a sztrájkok száma 1906-ban meghaladta a hatszázat. Eredményességüket mutatja, hogy 65 000 munkásnak egy órával csökkent a napi munkaideje, míg 83 koronával nőtt az évi keresete. Három év alatt csaknem 200 000 fő kapott jelentős béremelést, több tízezernek csökkent a munkaideje. Ez egyaránt vonatkozott a szervezettekre és a szakszervezeten kívül állókra, noha az eredmény az előbbiekre érdeme volt. A javulás nem a munkáltatók jótekingodásán vagy a kormányzat intézkedésén, hanem a szakszervezet eredményes harcán múlt.

A Szaktanács erősen szorgalmazta a bányászok korszerű, országos szakszervezeti szövetségének megteremtését. Kidolgozták alapszabályát, előkészítették a bányászszaklap megjelentetését, s igyekeztek összefogni a különféle bányászegyesületeket. A Szaktanács indítványozta az elavult bányatörvények revízióját, a bányászok jogi helyzetének tisztázását. A javaslatok azonban elakadtak a minisztériumok labirintusában. Központ hiányában az egyes bányászegyletek egymástól függetlenül képviselték tagjaik érdekeit, az elérhetőnél kisebb eredménnyel. A *Bányamunkás* című lap 1913-ban jelent meg, míg a bányamunkások szövetségének alapszabályát csak 1918 januárjában hagyták jóvá.

A Szaktanács a vasúti munkások szakmai szervezésének ügyét is egyengette; 1904 tavaszán sikerült is megjelentetni a *Magyar Vasutas* című szaklapot. A több mint 15 000 tagot tömörítő Vasúti Munkások Országos Szövetségét 1908 novemberében feloszlatták, s a miniszteri rendelet kategorikusan megtiltotta a vasúti alkalmazottak szociáldemokrata tagságát. A szervezet féllégális helyzetbe került, s jelentősen lecsökkent tagsága a *Magyar Vasutas* köré tömörült. Így a vasutasság érdekvédelme is szűk mederben folyt.

A bérmozgalmak, sztrájkok lezárulását országos, városi vagy akár helyi, üzemi szinten megállapodásban rögzítették. A tőkések érdekeit képviselte s a munkásokkal szembeni taktikát is formálta az 1902-ben alakult Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ), melynek fontos szerepe volt a mindenkori kormányzati politikában. A kisipari munkáltatóknak több szervezete is volt közöttük, a legerősebb az 1907-ben alakult Magyar Építőiparosok Szövetsége. A megállapodások, amelyek hosszabb-rövidebb időre szólhattak, pontosan körülírták a munkavállalók köteletségét, a munkakezdést, a különféle kedvezményeket; részletesen szabályozták a

béreket és a kifizetés módját. A szerződésekbe bevették a május elseji munkaszünetet, a szakszervezeti bizalmi működésének engedélyezését, a bérharcokban, sztrájkokban részt vevők munkahelyének megőrzését. Ezek a követelések és elfogadásuk a szakszervezetek eredményes munkájáról tanúskodtak.

Az elszaporodó sztrájkok ugyanakkor a szakszervezeti mozgalom anyagi lehetőségeit is kimerítették. Néhány szakmában hosszabb időre szóló „árszabályt” (szerződést) kötöttek a munkaadók szervezeteivel. Ilyen előzmények után került sor 1908 januárjában a szakszervezetek negyedik kongresszusára, ahol a legfontosabb, szenvedélyes vitát kiváltó napirendi pont a kollektív szerződésekről szólt. Az erről hozott határozat a szakszervezetek figyelmébe ajánlotta, hogy kössenek kollektív szerződéseket a munkaadókkal. Jól tudták, hogy itt a munka és a tőke közötti kompromisszumról van szó, s ez mindkét félnek előnyös, de hátrányokkal is jár. A kollektív szerződést hosszabb időre, két-három évre kötik, s akár konjunktúra vagy dekonjunktúra következik be, a bér- és munkaviszonyokon nem lehet változtatni. A munkaadó pangás, visszaesés idején nem bocsáthat el, zárhat ki alkalmazottat, ám fellendülés idején a munkavállaló sem használhatja ki a kedvező körülményeket, még sztrájjal sem. A kollektív szerződés véd a feketemunkától és a szervezetlenek alacsony bérajánlatától. Jóllehet a kollektív szerződés hajlamosít a politikai passzivitásra, mégis érezhetően hozzájárul a szakszervezet súlyának, tekintélyének növeléséhez, a gazdasági küzdelem szervezett irányításához, a szervezetek megerősödéséhez. Magyarországon pl. a nyomdászok 1914 előtt már jelentős bérminimumot értek el, s megvalósult a 8,5–9,5 órás munkaidő. A gazdasági sztrájkok száma viszont csökkent, 1910-ben pl. 162 sztrájk volt, a résztvevők száma is alig érte el a 15 000-et, ugyanakkor 107 kollektív szerződést kötöttek, míg 1911–1913 között 530-at, amely közel 100 000 munkást érintett. A sztrájkolók száma tovább csökkent.

A magyarországi szakszervezetek fő figyelme az első világháború előtti években a munkanélküliség problémáira irányult. A Szaktanács 1913 elején alapos felmérést végzett a fővárosi munkanélküliség alakulásáról. Ennek alapján a Szaktanács a főváros tanácsához eljuttatott beadványában követelte a munkanélküliek rendkívüli segélyezését – a tanács mindössze 50 000 koronát szavazott meg a kb. 40 000 munkanélkülinek, míg a szakszervezetek csak az 1913. évben 686 000 koronát folyósítottak a munkanélkülieknek, ebből a nyomdászok 200 000-et. A szakszervezetek az első világháború előtti évtizedben ugyan évről évre növekvő mértékben mintegy hárommillió koronát folyósítottak munkanélküli-segélyként, de csak azoknak, akik szakszervezeti tagdíjukat rendszeresen fizették. A gyengébb szövetségek nem tudtak ilyen segélyt folyósítani.

Nem véletlen, hogy a szakszervezetek 1911-es kongresszusa – számos külföldi példa alapján – a munkanélküli-segély rendszeres, törvényes bevezetését követelte. A kongresszus megállapította, hogy a szakszervezetek csak részben tudnak

enyhíteni a munkanélküliek helyzetén, hiszen anyagi forrásuk gyorsan kimerül. „A munkanélküliséget – szólt a határozat – társadalmi kérdésként kell kezelni, s a segélyezés az állam, a község (a város, a település) feladata. A segélyezés a szakszervezetek bevonásával történjen.” A szakszervezetek végtére is az egész munkás- és alkalmazotti társadalom érdekében végezték sokirányú munkájukat.

A forradalmak veresége utáni két évtizedben a szakszervezetek egész tevékenységüket, tehát a gazdasági érdekvédelmet is, egy ádázan munkás- és munkásmozgalom-ellenes társadalmi-politikai rendszer és egy diktatórikus kormányzat körülményei között végezték. Az állam a szakszervezetet a tőkés osztályérdeket veszélyeztető, „nemzetellenes”, „destruktív” erőnek minősítette, amelynek jelenlétét ugyan meg kellett tűrnie, de hatókörét igyekezett a lehető legszűkebbre korlátozni. „A munkások gyülekezési joga a hatósági önkénnyel szemben meglehetősen védtelen” – ismerte el Papp Dezső polgári szociálpolitikus a húszas évek közepén. A belügyminiszter ismételt körrendeletekben figyelmeztette alárendelt szerveit a szakszervezetek állandó „éber és szoros” ellenőrzésének szükségességére. A sztrájk ugyan önmagában véve nem volt tilos, de a rendészeti és az igazságszolgáltatási hatóságok a büntető törvénykönyvnek a „magánosok elleni erőszakról” és a „munkaszabadság védelméről” szóló paragrafusait könyörtelenül alkalmazták a sztrájktilók és szervezeteik védelmében. Munkabeszüntetés esetén persze több ezer embert nem lehetett elfogadni és bebörtönözni. A bérharc mégis kockázattal járt, mert a munkások megfélemlítésére a sztrájkolók közül többeket „kiemeltek” és elítéltek.

Gyakran megtörtént, hogy a sztrájkolók elfoglalták az üzemeket, műhelyeket. Az ilyen különösen kiélezett helyzetekben a munkáltatók nem mondtak le az állam erőszakos beavatkozásáról sem, s igénybe vették a karhatalmi szerveket a munkások ellen; közös taktikájuk formálásában és alkalmazásában egyébként jelentős szerepe volt a munkáltató szervezeteknek.

A munkásság a szakszervezetek vezetésével a húszas évek elejétől heves harcokat vívott a tőkésekkel. Nehezítette a szakszervezetek helyzetét, hogy a dekonjunktúra és szükségszerű kísérőjelensége, az általános méreteket meghaladó munkanélküliség, a tőkéseknek előnyös volt. A munka beszüntetése nem jelenthetett tényleges fenyegetést akkor, amikor a gyáraknak nem volt elegendő rendelésük. A munkanélküliség pedig apasztotta a szakszervezet taglétszámát és így anyagi tartalékait is, s ez nem vagy csak nagyon korlátozottan tette lehetővé a sztrájkolók segélyezését. Sőt a konjunktúra beköszöntése után is érezhető volt a kedvezőtlen esztendő hatása.

Az 1920-as években a gazdasági mozgás egyik sajátossága az volt, hogy gyorsan váltakoztak a válságos, illetve a fellendülést hozó időszakok. A forradalmakat közvetlenül követő években az ipar bénultsága viszonylag kevésbé érintette a szakszervezet erejét; az 1917–1919-ben kialakult magas taglétszám jelentős ré-

szét sikerült megőrizni. Ez tette lehetővé 1922–1923-ban a jelentékeny méretű és általános jellegű bérharcokat, sztrájkokat. Az inflációs konjunktúra azonban csak rövid ideig tartott, és a mozgalmak felemésztették a szakszervezet anyagi erőinek nagy részét; majd bekövetkezett a szanálási válság, amelynek folytán csökkent a taglétszám és ezzel a szakszervezetek bevétele. A tőkések a számukra kedvező gazdasági helyzetet és a fehérterror légkörében javukra fordult politikai erőviszonyokat kihasználták arra, hogy bebizonyítsák: ők az „urak a házban”, akik minden korlátozás nélkül megszabhatják a munkások számára a munkaerő értékesítésének árát és egyéb feltételeit.

A munkáltatói érdekképviseltek 1919 szeptemberében bejelentették, hogy tagvállalataik 50%-kal csökkentik a Tanácsköztársaság idején fizetett béreket. Ez a közlés megnyitotta a bér-diktatúra időszakát. A tőkések nem voltak hajlandók bérügyekben tárgyalni, és nem tűrték az állami beavatkozást sem. A kereseteket a munkáltatók intézményei önkényesen állapították meg, nem kötöttek kollektív szerződéseket, a kis- és középiparban mind ritkábbá vált a kölcsönös megegyezés, s az ipartestületek ugyancsak egyoldalú bérhatározatokat hoztak.

Ez nem jelentette azt, hogy egyáltalán nem volt béremelés, hiszen a rohamos ütemben gyorsuló inflációt a tőkések sem hagyhatták figyelmen kívül. Ám tekintetbe vették, hogy a drágulás mennyiben teszi indokolttá az emelést, és ez összhangban áll-e az ipar versenyképességével. A munkásság reális életviszonyait teljesen számításán kívül hagyták.

Mind a tőkés érdekképviseltek, mind a hatóságok úgy vélték – tévesen –, hogy a munkásságnak nincs sem erkölcsi, sem anyagi tartaléka az energikus védekezéshez, még kevésbé az ellentámadáshoz. Ezért egyelőre szükségtelennek ítélték, hogy változtassanak a bér- és egyéb üzemi kérdések rendezésében alkalmazott diktatórikus módszereiken. A szakszervezet számára így nem maradt más hátra, mint hogy felvegye a harcot a munkásság érdekvédelmében kialakult hivatásának és a szakszervezet tekintélyének megőrzése érdekében.

A húszas évek elején három, egymással összefüggő célért folyt a munkásság gazdasági küzdelme: a létminimum törvénybe iktatásáért, az árak emelkedéséhez igazodó bérindexrendszer bevezetéséért, továbbá a kötelező paritásos döntőbíró-sági intézmény létrehozásáért. A Szaktanács Végrehajtó Bizottsága ezeket a kívánságokat több ízben is memorandumba foglalta, s Bethlen miniszterelnök és a kormány más illetékes tagjai elé terjesztette. A szociáldemokrata képviselők pedig a nemzetgyűlésben nyújtottak be e tárgyban indítványokat, s felszólalásokban, interpellációkban adtak hangot a követeléseknek.

A bérügyi döntőbíró-ságért vívott harc lényegében eredménytelen maradt. Az 1923. évi 6045/ME sz. rendelet a béregyeztető bizottságok felállításáról nem terjedt ki minden bérből és fizetésből élő rétegre, továbbá nem volt sem paritásos, sem kötelező. A Szaktanács ezért határozatot hozott arról, hogy addig nem vesz-

nek részt az új szerv munkájában, amíg nem módosítják az intézkedést. Ez nem történt meg, mert sem az állam, sem a munkáltatók nem voltak érdekeltek semmilyen változtatásban.

Az indexen alapuló bérmegállapítás jelentősége 1925-től – az értékálló pénz bevezetésétől – csökkent. A munkanélküliség azonban a gazdasági konszolidáció idején sem szűnt meg. A szakszervezeti tagok közül 1925-ben 20, 1926-ban 16, ezután 1929-ig mintegy 10 százalék volt munka nélkül, ami azt jelentette, hogy a családtagokkal együtt több tízezer ember élt létbizonytalanságban, tengődött egyik napról a másikra. Hasonlóan nagy volt a munkanélküliek aránya a szervezetlen dolgozók, vagyis a munkások és az alkalmazottak többsége körében is.

Az elmaradt, sok tekintetben még feudális-patriarchális vonásokat őrző állami és municipális szociálpolitika a munkanélküliekről való gondoskodást a „szegényügy” részének tekintette, s csupán alkalmi alamizsnával, éhbérrel fizetett ínségmunkával, az úgynevezett nyomorenyhítő akciók keretében volt hajlandó „támogatni” azokat, akik nem jutottak munkához, vagy akiket elbocsátottak. Intézményes, rendszeres munkanélküli-segélyezésről hallani sem akartak az állami szervek és a tőkés érdekképviseletek.

Az első világháború időszakában és a háborút követően alakult ki a nemzetközi munkásmozgalomban az a felfogás – s ezt vallották a magyar szakszervezetek is –, hogy krónikus munkahiány esetén a munkásnak joga van a keresetpótló segélyre, éppúgy, mint a betegség, baleset, rokkantság esetén automatikusan folyósított juttatásokra. A Szaktanács 1924 őszén indítványt dolgozott ki arra vonatkozóan, hogy a munkásokat munkanélküliség esetére is biztosítsák. A terv igen mérsékelt támogatást irányzott elő, és a biztosítás anyagi fedezete ugyanannyi terhet hárított volna a dolgozókra, mint a tőkésekre. Bár 1925–1926-ban a Szaktanács a memorandumok, gyűléssorozatok, a parlamenti és törvényhatósági felszólalások együttes alkalmazásával küzdött az általa kidolgozott programért, és ennek eredményeként 1926 áprilisában a népjóléti minisztérium törvénytervezetet készített a kérdésben, az országgyűlés sohasem tárgyalta meg ezt a javaslatot. A munkáltatók alapvető ellenérve, amelyet a kormánykörök is elfogadtak, a következő volt: ha a szakszervezetek anyagi erejét nem köti le a munkanélküliek segélyezése, úgy a felszabadult összegeket politikai célokra fordíthatják. Ez annál szomorúbb, mert az 1919 őszén felállított Nemzetközi Munkaügyi Hivatal az államoknak ajánlotta vagy a rendszeres munkanélküli-segély, vagy a munkanélküliség esetére szóló segély bevezetéséről szóló törvény megalkotását. 1924 végéig Európa legtöbb országában (még Lengyelországban, Romániában is) törvénybe iktatták a javaslatot. Magyarország azon kevesek közé tartozott, ahol ezt nem tették meg.

A munkanélküliség orvoslása s a munkások életkörülményeinek javítása érdekében a szakszervezetek küzdöttek a napi nyolcórás munkaidő és a negyvennyolc órás munkahét törvénybe iktatásáért is. Országos akciót indítottak, amelynek ke-

retében 1928. április 14-től május 1-jéig a főváros és környéke szakmai szervezetei, valamint 28 vidéki helység szakszervezeti csoportjai gyűléseket rendeztek. A határozati javaslat – a munkaidő ügyében elfogadott nemzetközi egyezményekre is hivatkozva – sürgette a kormányt: terjesszen az országgyűlés elé törvényjavaslatot, amely kötelezően elrendeli a napi nyolc-, illetve heti negyvennyolc órás munkaidőt; alkossa meg a munkanélküliség esetére szóló kötelező biztosítást; addig is tiltsa meg az állami és a többi közüzemekben a nyolc órán túl tartó munkavégzést, és sürgős munkálatok elvégzésére állítson be újabb munkáscsoportokat.

A gazdasági világválság következményei természetesen súlyosbították a munkanélküliséget. A gyáripárban foglalkoztatottak létszáma 1929 és 1933 között 11,3%-kal (közel 28 000 fővel) csökkent. Néhány ágazatban azonban ennél lényegesen nagyobb mérvű volt az elbocsátások mértéke. A vas- és gépiparban 17,5, az építőanyag-gyártásban 25,1, a faiparban 17,9%-os létszámcsökkentés történt. 1932-ben a munkanélküliek száma meghaladta a 250 000 főt, a szervezett munkásság körében a munkanélküliség aránya 27,7%. Az OTI biztosítottainak száma 1929-ben 624 821, 1933-ban 449 900 volt. Egy munkanélkülire számítva 1925-ben 180 nap, 1929-ben 233 nap, míg 1932-ben 518 nap volt a munkanélküliség időtartama. A szakszervezetek két év alatt több mint kétmillió pengőt juttattak az így tengődő családok gondjainak enyhítésére.

A munkanélküliség ellen tüntetve, 1930. május elsején – tíz év óta először – tömegek vonultak a főváros utcáin. Augusztus 11-én a Szaktanács, a pártvezetőséggel egyetértve, utcai demonstrációra szólított fel, 17-én megjelent Garami Ernő gyűjtő hatású röpirata „*Ki az utcára!*” címmel. A tiltakozó akciók tetőpontja az 1930. szeptember elsején lezajlott budapesti százezres tüntetés volt „*Munkát, kenyeret!*” jelszóval.

A munkanélküli-segély heti 1–10 pengő között mozgott attól függően, hogy az illető hány héten át fizette be ezt a biztosítást, s 10 héten át járt; de különböző más címeken is segélyezték a munkanélkülieket. Emellett a segélyek 20%-át az özvegyek, az árvák kapták. A dualizmus korához viszonyítva csökkent a könyvre, az oktatásra fordítható összeg, míg jelentősen nőtt a székházak fenntartására, a tisztviselői fizetések folyósítására fordított pénz.

A munka- és bérvizonyokból eredő vitás kérdésekben a szakszervezetek által fizetett ügyvédek díjtanul képviselték a tagok érdekeit. Politikai ügyekben az MSZDP ügyvédei jártak el, a költségekhez a szakszervezetek is hozzájárultak. Aligha akadt olyan szakszervezeti tag, aki ne vette volna igénybe többször is a munkaközvetítő irodát. A munkások és a szakszervezetek közös érdeke volt, hogy az emberek az iroda révén, s ne a gyárkapunál, a munkaadó emberétől kapják a munkát, mert utóbbi esetben anyagilag mindig rosszabbul jártak. Fontosak a politikai mozzanatok is, hiszen a közvetítés révén a szakszervezetek befolyásolhatták egy-egy gyár, üzem, műhely munkásösszetételét, növelhették az öntudatos,

az osztályharcnak elkötelezett dolgozók számát és arányát. Bár e téren a szakszervezetek nem voltak monopolhelyzetben, hiszen működtek hatósági és munkáltatói közvetítők is, a szakszervezeti irodák mégis fölényt élveztek a szervezethez folytán, és mert a legtöbb ágazatban a kiváló szakmunkások szakszervezeti tagok voltak, akiket a tulajdonosok nem nélkülözhettek, tehát kénytelen-kelletlen a szakszervezeti iroda révén alkalmazták őket. A munkaközvetítés hatalmi kérdés volt; ezzel magyarázható, hogy az ellenforradalmi rendszer időszakában a szakszervezetek felszámolását – vagy legalább tevékenységük erőteljes korlátozását – célzó törekvéseknek mindig szerves részét alkották a munkaközvetítési jogok megvonására irányuló tervek.

1919 szeptemberében, a fehérterror időszakában, a munkásmozgalom elleni általános kormányzati támadás egyik lépéseként a Friedrich István vezette, egyébként puccsal hatalomra került és semmiféle legitimitással nem rendelkező kormány rendeleti úton megszüntette a társadalombiztosítás önkormányzatát, és az intézményt állami irányítás alá helyezte. Az 1920-as évek végén állami felügyelettel ugyan, de helyreállt az önkormányzat és belső „törvényhozó” testülete, a közgyűlés. Ennek tagjait a biztosított munkavállalók és a munkáltatók külön-külön csoportokba osztva választották meg.

A társadalombiztosítás vezető testületének megválasztását 1929-ben rendezték meg. A 180 mandátumért a munkavállalók csoportjában az 1. számú listát a fajvédők és a keresztényszocialisták által támogatott Nemzeti Blokk irányította; a 2. számú listát a szociáldemokrata Szakszervezeti Tanács, a 3. számút a vasasszakszervezetből Hackspacher István vezetésével kiszakadt csoport. A választásokon a Szakszervezeti Tanács jelentős győzelmet aratott, a kb. 260 000 szavazatból 173 000-et szerzett meg. A munkások csoportjában a választók 73,9%-a, a tisztviselőkében 33,2%, a háztartási alkalmazottakéban 26,0%, a bányászokéban (?) 44,0% szavazott a szociáldemokrata listára. A mandátumok közül a Szaktanács 121, a Nemzeti Blokk 54, a Hackspacher-csoport 5 helyet kapott. Érdekes módon a Szaktanács a munkáltatók blokkjától is kapott 10 mandátumot.

1935-ben, a Gömbös-kormány szakszervezet-ellenes támadásainak idején még fontosabb volt a szociáldemokrata győzelem. A munkavállalók csoportjában a Szakszervezeti Tanács listája 58,6%-ot, a Nemzeti Blokké 36,2%-ot, egyéb csoportoké 5,2%-ot kapott. A munkások csoportjában a Szaktanács sikere fölényes volt: országosan a szavazatok 71,8%-át, Budapesten 81,8%-át, a vállalati pénztárakban 75,5%-át kapta meg. A Szaktanács a közgyűlésben 135, a Nemzeti Blokk 101, egyéb, szintén baloldali csoportok 7 mandátumot szereztek. Nyilván nem véletlenül történt, hogy a német megszállás után a Sztójay Döme vezette csatlós kormány az 1770/ME számú rendelettel 1944. május 13-i hatállyal feloszlatta az összes társadalombiztosítási intézet önkormányzatát, és vezetésükre kormánybiztost nevezett ki.

A harmincas évek közepétől (Gömbös Gyula miniszterelnöksége idejétől) erősödött az állami beavatkozás az ipari munkaviszonyokba. Azoknak a követeléseknek egy része, amelyeket korábban a szakszervezetek fogalmaztak meg a munkásság nevében, most törvények és rendeletek formájában – nem utolsósorban éppen a munkások harcának eredményeként – beépült a hivatalos szociálpolitikába.

A maximális munkaidő törvényes szabályozása, a családi pótlék és a fizetett szabadság bevezetése, továbbá a minimális munkabérek megállapítása az 1930-as évek második felében egy autoritatív jellegű szociálpolitika megalapozását jelentette. A tőkés érdekképviseltek kénytelen-kelletlen hozzájárultak a liberális hagyományok feladásához. A munkáltatók is érdekeltek voltak abban, hogy a fent említett jogalkotásban meghatározott, a munkásság életszínvonalát javító intézkedéseket a munkások „felülről” kapják, és ezzel gyengüljön, esetleg „feleslegessé” váljon a szakszervezeti mozgalom.

Bár az intézkedések csak lassan, és számos, eleve beépített korlátozással, a munkáltatók szabotálási törekvései közepette valósultak meg, mégsem volt könnyű leleplezni a szociális törvényhozás demagóg jellegét, a fasizálódással való összefüggéseit. A szakmozgalom teljesen elutasító magatartását a munkások nem értették volna meg, vagy nem is támogatták volna. A szakszervezeti mozgalom csak átgondolt módszerekkel ellensúlyozhatta a kormány „munkásfogó” igyekezetét. A szakszervezeti vezetők felismerték: az adott helyzetben azt kell elérniük, hogy a szakszervezetek legalább a szociálpolitika végrehajtása során bizonyítsák be, hogy mindenekelőtt az ő erőfeszítéseiktől függ az intézkedések megvalósulásának üteme és terjedelme. Hiszen kerettörvényekről van szó, amelyeknek tényleges tartalma a gyakorlatban alakul ki. „A munkásság a jövőben is csak a maga szervezetségére támaszkodhatik a bérkérdések rendezésénél, és legfeljebb mint kiegészítőeszközt veheti igénybe a kormánynak a minimális munkabérek ügyében kiadott rendelkezéseit” – írta a Szaktanács folyóirata 1937 elején.

A szakszervezetek jól tudták, hogy a hatóságoktól nem várhatnak következetes szankciókat a reformokkal ellenszegülő munkáltatókkal szemben. Országos hatókörű érdekvédelmi tevékenységük ezért jobbra a szociális törvényhozáshoz kapcsolódott. A szakszervezetek arra törekedtek, hogy az egyes intézkedések végrehajtása során meghiúsítsák a tőkés képviselőknek az állam által többnyire támogatott devalválási akcióit, amelyek a munkások számára kedvező hatások mérséklését vagy kiküszöbölését célozták. Így a minimális munkabérek megállapításánál a szakszervezetek megbízottai rendszerint a következőket kifogásolták: a béreket olyan hosszú ideig szabják meg, hogy mire érvénybe lépnek, már nem felelnek meg a helyzetnek; a gazdasági válság idején leszorított béreket rögzítik; a minimális béreket felső határnak tekintik; nem mozdítják elő a kollektív szerződések megkötését; nem biztosítják törvényesen a sztrájkjogot; a minimális béreket megállapí-

tó bizottságban jelen vannak a nem osztályharcos munkásszervezetek képviselői is. Követelték, hogy a fizetett szabadságot terjesszék ki a mezőgazdasági és az élelmezésipari munkásságra is, amelyet addig kirekesztettek belőle.

A szakszervezeteknek a reformok megvalósításáért folytatott küzdelme nagy politikai rutinról és jó taktikai érzékről tanúskodott. A kormányt ugyanis manipulálási céljai arra készítették, hogy legalább részben teljesítse ígéreteit.

Az összmozgalmi gazdasági küzdelem mellett az egyes ágazatokban is folyamatosan voltak bérmozgalmak, sztrájkok, noha az egyidejű, általános munkabeszüntetés alkalmazásától mind az MSZDP, mind a szakszervezetek tartózkodtak. Az egyes iparágak munkásai a különböző időszakokban eltérő intenzitással vettek részt a sztrájkharcokban. A húszas években elsősorban a vas-, fém- és gépiparban zajlottak le nagyszabású ütközetek, amelyek sorából kiemelkednek az 1922–1923-as, majd az 1927-es sztrájkok és kizárások. A szakmunkások órábére 1924–1928 között 30–50%-kal emelkedett, ami annyit jelentett, hogy a foglalkoztatott munkás el tudta tartani a családját, annyit azonban nem kapott a társadalomtól, hogy elégedett is legyen vele. Az ösztönző tényezők sorában nem hagyható figyelmen kívül az ágazatban bekövetkezett technikai fejlődés, amely különösen a forgácsoló szakmákban számottevően csökkentette a magas képzettségű szakmunka szerepét, s ez hátrányos volt a bérvizonyokra.

Az 1920–1930-as évek fordulóján a hagyományos módszerekkel vívott gazdasági harcokból kiemelkedett a Ganz-gyárak munkásainak 1930–1933 között több szakaszban folytatott küzdelme a munka intenzitását növelő, ún. bedőrendszer ellen. A bedő a magyarországi vas- és gépiparban lényegében megbukott a munkások erőteljes, következetes ellenállása miatt. 1933 végén a három Ganz-gyárban mindössze 900 fő dolgozott ilyen rendszerben.

A harmincas években az építőiparban vált kedvezőtlené a hagyományos szakmunkásrétegek helyzete, részben az építészeti stílusváltás, részben az új anyagok és új eljárások következtében. Ez volt a döntő oka annak, hogy ebben az ágazatban a kommunisták jelentős befolyásra tettek szert, és sikerült radikalizálniuk a munkásságot; ez 1933-tól több nagy általános sztrájkban jutott kifejezésre. Ezek közül is kiemelkedett az 1935 nyarán lezajlott építőipari sztrájk, amelynek során a munkások (szociáldemokraták, kommunisták, sőt még keresztényszocialisták is) a gazdasági jellegű követeléseken túl olyan politikai követelésekkel is felléptek, mint például a sztrájkjog és a szakszervezetek függetlenségének védelme.

Az egész korszakban különösen súlyos helyzetben voltak a bányászok mind a bérezés, mind a munkakörülmények szempontjából. Ezzel magyarázható, hogy nem csupán a hagyományos módszerekkel folytattak bérharcokat. Elkeseredettségük olyan különösen éles, viszontagságokkal járó formákban is kifejezésre jutott, mint a föld alatt folytatott éhségstrájk és a családtagokkal együtt szervezett éhségfelvonulás. 1939–1940-ben átmenetileg még a nyilasok álforradalmi propagan-

dája is hitelre talált több szénmedencében. Ez lehetővé tette a Szálasi-párt számára, hogy 1940 őszén általános bányászsztrájkot robbantson ki, formailag a bányászok helyzetének javítása, valójában a Teleki-kormány szélsőjobbról történő megbuktatása érdekében.

A második világháború idején a szociálpolitikai törvényeket, mint minden hadviselő államban, Magyarországon is felfüggesztették. Az 1939. évi II. tc. a honvédelmi törvény rendelkezései alapján korlátozta a munkaerőmozgást, és betiltotta a munkások gazdasági harcát. Az üzemek jelentős részét hadiüzemmé nyilvánították. A kormányzat az első világháborús tapasztalatok alapján azzal is tisztában volt, hogy a termelés zavartalanságát nem lehet kizárólag kényszerrendszabályokkal, terrorral biztosítani. Ezért különös gondot fordított arra, hogy a munkások ne lássanak szükséglet alapvető közszükségleti cikkekben, és a szervezett közellátás e rendszere lényegében 1944 őszéig funkcionált.

A termelés folyamatossága érdekében még politikai engedményt is tett a kormányzat. Így a szakszervezetek – bár erősen korlátozott keretek között – továbbra is működhettek. 1942-ben 80 000, a következő esztendőben pedig már mintegy 100 000 tagjuk volt. A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség bulletinje 1941 novemberében a magyar szakszervezetek legalitását „a szakszervezeti élet utolsó szikrájának” nevezte a náci „élettérben”.

Az ipar lényegében állami irányítás alá került, a bérezésben, a munkaidő megállapításában és más kérdésekben a döntő szó a kormányhatóságokat, különösen a miniszterelnökséget és az iparügyi minisztériumot illette. A Szaktanács Végrehajtó Bizottsága ezeknél a szerveknél ismételten kezdeményezte az ún. drágasági pótlék általános emelését a reálbércsökkenés megelőzésére. A háború időszakában a bérmozgalom elsődleges módszere az volt, hogy a pótlék növelését követelő beadványokat rendszeresen eljuttatták az iparügyi minisztériumnak, a munkáltatói érdekképviselőknek és a gyárak igazgatóságainak. A memorandumok hangoztatták ugyan a munkásság megértését és türelmét, továbbá megígérték a folyamatos munkát, de rejtett módon óvatos fenyegetést is tartalmaztak. Nem hallgatták el, hogy a munkásság „egyre jobban tudatára ébred annak, hogy a sok nélkülség teljesítőképességének a rovására megy, és hogy ez végső soron milyen veszedelemet jelent”.

Az emlékiratok átnyújtásán kívül esetenként részleges leállásokra, sztrájkokra is sor került. Ezek eredményeként sikerült a munkásoknak helyi jellegű bérkiegészítéseket kiharcolniuk. A Szaktanács arra törekedett, hogy a béremeléseket általánosan, minden szakmára és ágazatra kiterjesszék. E téren sikerült részleges eredményeket elérnie, és bár a drágasági pótlék emelkedése elmaradt az árak növekedésétől, 1943 végéig lassult a bérek vásárlóerejének csökkenése.

A német megszállás után a szakszervezeteket formálisan nem tiltották be, s nem is sikerült bekebelezni őket a fasiszta érdekképviselési struktúrába. A szak-

szervezetek, nagy áldozatok árán, a nyilas uralom idején és végén számos gyárat, üzemet mentettek meg a felrobbantástól. A munkások több ipari központban megtagadták a kiürítési parancs teljesítését, s nemcsak otthonaikat, hanem munkahelyüket is védelmezték.

3. A szociáldemokraták az 1945 utáni szakszervezetekben

A magyar szakszervezetek a felszabadított területeken gyorsan magukra találtak, a helyi csoportok, majd a megyei és központi vezetőségek dolgozni kezdtek a hagyományos szervezeti keretek között, és bekapcsolódtak a közéletbe. Új helyzetet teremtett a szakszervezeti mozgalom számára a kommunista párt legalizálódása.

A hagyományos alapokon újjászerveződő szakszervezeti mozgalom egységét az új helyzetben is sikerült megőrizni. A két párt 1944. október 10-i megállapodása ugyanis a szakszervezeti mozgalomra vonatkozóan leszögezte: meg kell őrizni az egységet, ezért a kommunista vezetés „lemond saját szakszervezetek szervezéséről”, viszont a vezetőségekben pozíciót kér magának. Bár a szakszervezetek féllegális Hetes Bizottsága nem írta alá a dokumentumot, abban a tárgyaló felek megegyeztek, hogy a szakszervezetek egységét a jövőben sem szabad megbontani. Így, noha a kommunista szakszervezeti megbízottak élesen felléptek azért, hogy a vezetésben övük legyen a többség, ez fenyegette volna a szakszervezeti mozgalom egységét, s a két párt képviselői ragaszkodtak az illegalitásban hozott határozathoz.

Ez a józan felfogás érvényesült az újjáéledő szakszervezeti mozgalomban. A fő szervezési elv az volt, hogy hagyományos alapokon kell a szakmai szervezeteket újjáalakítani, s a munkáspártokhoz tartozó tagok egységes szervezetben tevékenykedjenek. Ezt akceptálták a munkáspártok illetékes vezetői is, amikor tudomásul vették a szakszervezetek önállóságát, autonómiáját, rájuk bízta a döntéshozatal jogát. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a pártok lemondtak volna befolyásuk érvényesítéséről, és azt sem, hogy a gyakorlatban az elvek maradéktalanul megvalósultak volna.

A szakszervezeti centrum újjászervezése a paritás elve alapján

A Szakszervezeti Tanács (SZT) újjászervezése 1945. január 18-án a szabómunkások Almási téri központjában kezdődött. A jelenlévők Apró Antal és Kossa István (MKP), Kisházi Ödön és Kőműves József (SZDP) részvételével négytagú bizottságot választottak, amelynek feladata az SZT megalakításának előkészítése volt. Mindkét fél a szakszervezetek egységére törekedett, de a pozíciók betöltése körül éles vita bontakozott ki. A kommunisták ragaszkodtak a főtítkári pozícióhoz, amelyet a szociáldemokraták viszont az akkor még Mauthausenben fogva tartott Peyer

Károly számára tartottak volna fenn, aki elhurcolásáig betöltötte ezt a funkciót. Az SZDP képviselői végül is ideiglenes megoldásként elfogadták a kommunisták javaslatát.

A tárgyalássorozat befejezéseként, 1945. január 24-én a bizottság tagjai megállapodást írtak alá. Ennek értelmében az MKP képviselői ismételtelen leszögezték: a szakszervezeti egység megőrzése érdekében nem szerveznek saját szakmai szervezeteket, hanem továbbra is a régi, hagyományos szervezetekben működnek. A szociáldemokraták ragaszkodtak ahhoz, hogy az ideiglenes vezető testületeket (az SZT-t és a központi vezetőségeket) paritásos alapon válasszák újjá. Az ideiglenes SZT-ben így hét-hét szociáldemokrata, illetve kommunista szakszervezeti funkcionárius kapott helyet. Az elnököt – hosszú vita után – az SZDP adta, Kisházi Ödön személyében; az MKP főtítkársjelöltje Kossa István lett. Az apparátus osztályai, részlegei élére is egyenlő arányban jelöltek személyeket. A pártok jelöltjeit február 7-ig kellett megnevezni, amikor is az SZT-t hivatalosan is megalakították. A megállapodás nemcsak az SZT-re, hanem a szakmai szövetségek ideiglenes központi vezetőségeinek kialakítására is vonatkozott, de az alsóbb szervekre, a helyi csoportokra nem, hiszen ezek vezetőségeiben a tagság jelöltjei kerülhettek többségbe.

Az iparági szervezkedés elvetése

A szakszervezetek újraindulásakor vita alakult ki a szervezeti formáról is: szakmai vagy iparági szervezkedés legyen-e? Az MKP szakszervezeti funkcionáriusai – feltehetően Rákosi és hívei nyomására – az újraindulásnál megkísérelték az egész mozgalmat új alapokra helyezni: februárban felvetették, hogy azonnal át kellene térni a szakmai szervezkedésről az iparágira. Ez azt jelentette, hogy a dolgozók sorait egyébként valóban megosztó, több mint félszáz szakmai tömörülésből, a rokonszakhák egyesítésével, harmadannyi szövetséget kell kialakítani, s nagy, iparágak szerinti szervezeteket létrehozni. Erről egy ideig a szervezetekben viták folytak, pro és kontra állásfoglalások születtek, de a vezetők és a tagok ellenállása olyan erős és mondhatni egységes volt, hogy a kommunisták elálltak ötletüktől, s a témát csak 1947-ben hozták elő ismét. 1945 elején nem voltak abban a helyzetben, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó, egyébként nemcsak szociáldemokrata tagokkal és vezetőkkel szemben keresztülvigyük. Felismerték, hogy ez több kárral járna, mint haszonnal.

A háború utáni igen súlyos gazdasági helyzetben a szakmai szervezkedés a legprogresszívebb, leghatékonyabb működési forma volt. Ezáltal a szervezők könnyen elérhették a dolgozókat, a dolgozók pedig a nekik legjobban megfelelő szervezethez juthattak. A szakszervezetek emberközeli maradtak, ami nagy jelentőségű volt az ország, a dolgozók rendkívül nehéz helyzetében.

Az is tény azonban, hogy a szakmánként tagolt munkásság egy-egy üzenen belül sokszor tucatnyi szövetséghez tartozott, ami megnehezítette az érdekképviseletet. Ezért indult el a rokon szakmák tömörítésének spontán folyamata, amikor egy-két kis taglétszámú szakma csatlakozott, betagolódott a több szakmát tömörítő szövetségbe. Egyébként ezt a helyzetet hidalta át az üzemi bizottság, a munkások új, demokratikus üzemi szerve, amelyet a gyári kollektíva választott meg.

Az 1945 januárjában kialakított elveket, gyakorlatot azonban el kellett fogadtatni a vezetőkkel és a tagokkal, ami nem volt könnyű feladat. Az SZDP szakszervezeti funkcionáriusai sem mondtak le befolyásuk megtartásáról, sőt növeléséről a tagság és a vezetőség körében, ami a munkáspártok ellentéteinek egyik állandó forrásává lett. A gyakorlatban egyértelműen kiderült, hogy Rákosi Mátyás és az MKP vezetősége elveti a paritást. A szakmai szövetségek központi vezetőségeinek többségében 1945 folyamán lassan MKP-fölény alakult ki, ami a szociáldemokraták körében ellenséges hangulatot keltett, ám a paritást a szociáldemokrata többségű szakszervezetek, pl. a nyomdászok, sem fogadták el.

Az SZDP szakszervezeti politikája

1945 márciusára nyilvánvalóvá vált, hogy újra kell gondolni a szociáldemokrata párt egész szakszervezeti politikáját. Míg a korábbi évtizedekben a szakszervezetek az SZDP eszmei, szervezeti, politikai befolyása alatt álltak, most hallgatólagosan tudomásul vették, hogy tagjaik között kommunista szervezett munkás, tisztviselő, értelmiségi is van. A kisebb szakmai szervezetekben az ő befolyásuk érvényesült, ami azonban nem gátolta a szövetségek munkáját, nem veszélyeztette a szakszervezeti egységet.

Az SZDP vezetősége a párt és a szakszervezetek viszonyát érintő kérdéseket a szociáldemokrata szakszervezeti funkcionáriusok március 4-én megtartott első „intern jellegű” értekezletén tűzte napirendre. Bán Antal főtitkárhelyettes, az előadó kijelentette: az SZDP a szakszervezetek egységének híve, ezt minden módon megvédi, a párt miatt a szakszervezetekben nem állhat be szakadás. Az országban túl erős a jobboldali, ellenforradalmi reakció ahhoz, hogy a munkáspártok megengedhessék maguknak a szakítás luxusát. Védelmébe vette a vezető szervek képviseletének paritásos elvét, melyet a szociáldemokrata szakszervezeti vezetők és tagok munkájával lehet megvalósítani. Bán azt is érzékeltette, hogy a párt nem akar kívülről beavatkozni a szakszervezetekben folyó vitákba, tiszteletben tartja a mozgalom önállóságát és függetlenségét, autonómiáját.

A párt és a szakszervezetek kapcsolataira utalva kijelentette, hogy a jövőben is szükséges összehívni a szakszervezeti funkcionáriusokat. Bán tehát hitet tett a szakszervezetek egysége és a paritás mellett, ugyanakkor arra buzdította a szo-

ciáldemokrata szakszervezeti vezetőket, hogy legyenek aktívak, kezdeményezők, ne nézzék tétlenül a kommunisták pozíciófoglalását.

A szakszervezeti mozgalom fellendülése, rohamos fejlődése

A januári megállapodás, továbbá a hagyományos szervezkedési forma melletti kitartás átmenetileg csökkentette az ellentéteket, segítette a szakszervezeti mozgalom lendületes szerveződését. A kommunista-szociáldemokrata eszmei, politikai befolyás alatt működő, ám szervezetenként önálló és független szakszervezetek a magyar társadalom leggyorsabban, legdinamikusabban növekvő szervezetei lettek. Ezt bizonyítják a számok is. A régi, hagyományos szövetségek mellett azok az új szakmai szervezetek fejlődtek különösen gyorsan, amelyek a háború előtt be voltak tiltva. A vasutasok szakszervezete 1945 decemberében 75 000, 1948 júliusában 146 400 tagot számlált. A postásoké ugyanabban az időben 18 000-t, majd 44 198-at; a közalkalmazottaké 40 000-t, illetve 69 144-t; a bányamunkásoké 54 000-t, illetve 61 102-t. A szakszervezeti mozgalom egésze lendületesen fejlődött. 1945 májusában a 45 szervezetben már kb. 400 000 tagot tartottak nyilván. Júliusban 49 szakszervezetben 505 043, decemberben 50 szakszervezetben 850 771 tag tömörült.

A számszerű növekedés mellett a szakszervezeti mozgalomba új társadalmi rétegek is nagyobb arányban bekapcsolódtak: a földmunkások, az állami üzemek dolgozói. Megszűnt az a helyzet, amikor a magyar munkásmozgalom területileg főleg csak a fővárosra, néhány nagyobb városra és egy-két iparvidékre terjedt ki. A vidéki szakmai szervezkedés is gyorsan haladt. 1945 májusában a szervezett dolgozók mintegy fele már a vidéki szervezetekben tömörült. 1948 júliusában a szakszervezeteknek Budapesten 559 665, vidéken 629 096 tagja volt. A FÉKOSZ tagjait is idesorolva, számuk 1 078 722. A szervezkedés kiterjedt a női dolgozókra is. 1948 júliusában a szakszervezeti tagság (1 638 387 fő) közel 24%-a (405 755) nő volt. A nagyüzemek, gyárak dolgozói mellett a kis- és kézműipari munkások is kapcsolódtak a szakmai szövetségükhöz, és a korábbinál sokkal nagyobb arányban vállalták a szervezettséget a szellemi „munkások”, a tisztviselők, a munkahelyek „nadrágos” dolgozói, a pedagógusok és más szellemi műhelyek alkalmazottai, sőt a szabadfoglalkozásúak is. A társadalom minden dolgozó rétege létrehozta a saját szervezetét, tehát a fizikai és a szellemi dolgozók mintegy 50-60%-a szervezetté vált.

Harc a befolyás visszaszerzéséért, a többségért

A munkáspártok megőrizték abszolút befolyásukat, pozícióikat a szakszervezeti tagok körében. Más pártnak nem sikerült jelentősebb szakszervezeti tömeget maga mögé felsorakoztatnia. Pedig a FKGP erre a későbbiekben kísérleteket tett, de csak egy-két nem ipari területen ért el eredményeket, s egyes üzemekben szerzett néhol tagokat, támogatókat a tisztviselők körében. A munkáspártiak befolyása az egyes szakszervezetekben, illetve helyi csoportokban igen eltérő volt. A Vas- és Fémmunkások Szövetsége, a nyomdászok pl. hagyományosan az SZDP befolyása alatt álltak, ezzel szemben a MÉMOSZ, továbbá az ún. kis, pár ezer tagot számoló, főleg kisiparos szakmák szövetségei a kommunisták területei maradtak. A bányászoknál az MKP, illetve az SZDP tagjai kb. fele-fele arányban oszlottak meg. A helyi és a központi vezető testületek pártösszetétele kezdetben ennek megfelelően alakult, egyik vagy másik párt javára egy-két fő többséggel.

1945 őszére már egyértelművé vált, hogy az MKP mindenütt, ahol lehetett, a maga javára fordította a központi vezetőségben a számarányt. Az SZDP vezetősége felismerte, hogy sokkal szervezettebb formában kell szakszervezeti ügyeit intézni, befolyását érvényre juttatni. A pártközpontban – követve az MKP gyakorlatát – augusztusban létrehozták a szakszervezeti osztályt, amelynek feladata lett: megvizsgálni a párt pozícióit a szakszervezeteknél, a vármegyei szakszervezeti titkárságoknál is, ezeket nyilvántartani, továbbá összefogni, irányítani és támogatni az egyes szakszervezetek szociáldemokrata vezetőségi tagjait. Az osztálynak ugyan ezen feladatokat el kellett látnia az üzemi bizottságban is. A szakszervezeti osztály munkakörébe sorolták a párt munkabér-, gazdaság- és szociálpolitikájának érvényre juttatását a szakszervezetekben és az üzemekben. Októberben pedig megkezdtek a szociáldemokrata frakciók szervezését. Ezek irányítására a szociáldemokrata szakszervezeti vezetők bevonásával létrehozták az ún. 42-es bizottságot. A bizottság 9 tagú elnökséget választott: Halász Alfréd (elnök), Kisházi Ödön és Vas-Witteg Miklós (alelnökök), Presser István (jegyző), Badari László, Brumiller László, Csaplár Péter, Kertész Miklós, Király Géza (tagok) részvételével. A 42-es bizottság és elnöksége rendszeresen ülésezett, s megtárgyalta a szakszervezeti, szaktanácsai ügyeket, bér- és gazdasági problémákat, valamint a párt szempontjait érintő politikai kérdéseket. Határozatai kötelező érvényűek voltak a szociáldemokrata szakszervezeti vezetőkre és a szakszervezetekben működő SZDP-frakciókra.

Az SZDP és a szakszervezetek kapcsolatrendszere tehát megváltozott, a szakszervezetek már nem működtek többé kizárólag az SZDP befolyása alatt. A pártnak osztoznia kellett az MKP-val, s ez később sem ment konfliktusok nélkül. Az SZDP lényegében három vonalon biztosította befolyását a munkásságra, a dolgozó tömegekre: a szakszervezeti pozíción, az új munkásszervezeteken, az üzemi bizottságokon és az üzemi pártcsoportokon keresztül. Az új kapcsolatrendszer el-